

Ivan Dimnik, Trst:

Reforma šolstva

in naše stališče k vladni predlogi o reformi učiteljskih.

Socializacija in demokratizacija šolstva.

Temeljna načela in principi modernega šolstva.

Bodoča šolska reforma se bo izvršila v znamenju popolne socializacije in demokratizacije šolstva.

Šola bo služila le socialni družbi, t. i. družini, narodu in celotni človeški družbi kot naravnim tvorbam človeške družbe, da more na podlagi njih razvijati vsak posameznik in vsak narod svojo individualnost do popolnosti; državi v tem smislu, da se vzbudi smisel in čut potrebe državnosti kot ohranjajoči element narodov, in na podlagi nje tudi smisel za pravopopravnost vse človeške družbe, vsega človeštva.

Šola nima služiti zatirajoče nobenemu vladajočemu razredu kapitalistične družbe, nobenemu posameznemu narodu, nobeni posamezni konfesiji, niti ne državnemu centralizmu, ki bi podpiral tako stremeljenje.

Omogočiti se mora svobodno, popolno razvijanje osebnosti individualnosti, naroda, verstva in države.

Prvo in najvišje načelo, ki ga bo hotela izvesti bodoča država demokratizacije na podlagi principa socialne pravičnosti je, da postane vse šolstvo javno, dostopno vsem in vsakomur brez vsake kršne razlike.

V to svrhu je treba upeljati popolno brezplačnost pouka, t. i. brezplačnost učnih sredstev in vzdrževanja v javnih ljudskih šolah in višjih učiliščih.

Vsakomur se mora dati možnost, da razvije svoje sile, ki spe v njem, zato je s tem temeljna brezplačnost vzdrževanja za tiste učence in učence, ki so po svojih zmožnostih sposobni za nadaljno izobrazbo.

Kulturo moramo smatrati za vir in pogoj blagostanja vse človeške družbe, zato se moramo izjaviti za princip, da mora javne ljudske šole obiskovati vsak, t. i. izjaviti se moramo za šolsko obveznost.

Izdatki za šolstvo se morajo kriti iz javnih sredstev.

Temeljni princip šolske organizacije bodi: vse šolstvo je smatrati za sistem in vsak del te celote obravnavati vedno le z ozirom na celoto. Da se omogoči vsakomur po zmožnostih razviti sile, je treba napraviti sistematičen in naraven prehod in zvezo od najnižjega, ljudskega, do najvišjega, visokega šolstva med seboj in je vsako šolsko vprašanje reševati le v zvezi z drugimi šolskimi vprašanji in z ozirom na celoten sistem.

V svrhu popolnjenja normalnega javnega šolstva se moramo izjaviti za ustanavljanje najrazličnejših šol v obsegu, splošno socialno-humanitarne svrhe in posebnih strokovnih šol.

Ce hočemo napraviti šolo dostopno za vse, je odpraviti dvojno moralo, ki obstoja za moža in ženo. V poklicu naj bodo po zmožnostih enako dostopna ženi vsa mesta in vse stopnje, ki jih doseže s tem, da so ji enako dostopne vse pravice in možnosti tudi pri izobrazbi. V to svrhu se moramo izjaviti za koedukcijo pri pouku v šoli, ker je ista najnaravnejša oblika in najbolj odgovarjajoča splošni obliki socialne družbe ter bo laglje služila smotru vzgoje k ljudski pravdnosti, kakor služiti dvojni morali.

Demokratizacija šolstva izpeljuje šolstvo iz spon državnega birokratizma in centralizma, ki poudarjajo vse šolstvo in mu omejuje svoboden pot. Nje namen je šolska avtonomija ali samouprava, ki se deli v pedagoško-didaktični in administrativni del.

V svrhu izvedbe avtonomije šolstva se moramo izjaviti za vpliv staršev na šolsko organizacijo in s tem za uvedbo splošne in enake volilne pravice s proporcijnim sistemom v vse zakonodajne in avtonomne zastope.

Protitutež birokratizmu in poudarjenju šolstva in njega organizacije moramo postaviti popolno avtonomijo učiteljskega v pedagoško-didaktičnih vprašanjih in vpliv na šolsko organizacijo.

Neodvisnost in državljansko svobodo učiteljskega varuje avtonomni šolski zastop na podlagi službene pragmatike, ki temelji na principu javne kvalifikacije, svobode zagovora in drugih načelih modernega nazora prava ter avtonomnega predavanja; glavni pogoj ji je zadostnost in odgovarjajoče gnotno stanje.

Nasproti ovirajočemu birokratizmu in centralizmu stoji svobodna pedagoško-didaktična organizacija učiteljskega, ki skrbi za notranji ustroj šolstva v tem smislu, da bo isti popolnoma odgovarjal načelu: omogočiti na podlagi njega vsakomur razviti vse svoje sile do najvišje stopnje.

Pedagoško-didaktično avtonomni učiteljski zbori in konference odločajo o učnih načrtih, ki urejajo pouk tako, da je vedno v soglasju z znanstveno ugotovljenimi ali vsaj takšno priznanimi resnicami, oziraje se posebno na praktično življenje. Upoštevati je vedno pri tem princip zveze in naravnega prehoda vseh tipov šolstva med seboj, od najnižjega do najvišjega. Učni načrti so sistem, ki jih je preurejati vedno oziraje se na celoto in harmonično zvezo.

V to svrhu se je izreči proti vsprejemnim izpitom, ker ima sistematično urejeno šolstvo in učni načrti napraviti naravne prehode iz enega tipa v višji tip šolstva.

Z razvojem socialne družbe se imajo vzporedno spreminjati učni načrti. Zato je potreba demokratizacije šolstva in avtonomije uprave, da se odpravi iz njega ovirajoči birokratizem. Moderna šolska organizacija se izreka proti poudarjenju šolskega nadzorstva in proti administrativnemu pojmovanju namena te institucije. Šolske nadzornike si voli učitelstvo samo izmed sebe za gotovo dobo in isti nadzorujejo, da se izvršujejo sklepi učiteljskih konferenc, ki so jim odgovorni. V istem smislu pojmuje moderna šolska organizacija avtonomijo učiteljskih zborov in šolskih vodstev. Vzpostavljanje učnih načrtov pripada pravica samouprave učiteljskega tudi z ozirom na učne knjige, pripomočke in metode.

Socializacija zahteva tudi sistematičnejše vzgoje, zato polaga veliko važnost ne samo domači, temveč tudi javni vzgoji. V to svrhu se izreka za znižanje števila otrok v vsakem razredu na minimum, ki je dosegljiv, in spremembo sistema strokovnih in sistemskih razrednih učiteljev do one stopnje, kjer je nekako oblikovanje značaja doseženo in je smatrati za prehodno stopnjo od javne k samoupravi; izreka se tudi za ustanavljanje socialnih vzgojevališč v predšolski dobi — otroških vrtcev in dr.

Posebno po vojni bo vzgoja dobila velik pomen v šoli z ozirom na povzdigo ljudske pravdnosti in vzgajanja za nov družabni red.

Da se omogoči vsakomur popoln razvoj vseh zmožnosti in sil, se moramo izjaviti proti izrabljanju otrok pri delu in proti olajšavam šolskega obiska.

Prihajam k drugemu temeljnemu načelu šolstva: Kulturno dviganje človeštva je vrhovna naloga vsake moderne šole, in kot najnaravnejši in najupravičenejši pravno družbo smatra demokratizacija — narod; zato se izreka tudi za ravnopravnost in samoodločno narodov.

Posledica temu je tudi narodna — šolska avtonomija, ki omogočuje, da se narodu ustvari šole, ki so mu potrebne, in ki jih zahteva, da more na podlagi njih razviti svojo individualnost, zmožnost in sile.

Kot pogoj tega načela pa smatra poučevanje v materinščini za edino možnost omogočiti otroku, da razvije vse svoje sile neškodovano in neovirano do popolnosti, in tudi za narode, da se le na podlagi tega principa morejo razviti do popolnosti svojih sil.

Poučevanje v nematerinščini, t. i. na podlagi ne popolnoma jasnega in znanega jezika, smatramo za ovirano razvijanje sil in individualnosti, zato se moramo konsekvntno vsem prejšnjim izjavam izjaviti za absolutno varstvo manjšin in omogočanje, da se tudi one razvijejo na podlagi modernih načel izobrazbe in vzgoje.

Prihajam k tretjemu temeljnemu načelu šolstva: Priznati moramo velik vzgojen pomen verstva v življenju in človeški družbi.

V to svrhu priznava demokratizacija kot tretje načelo ravnopravnost in avtonomijo vseh konfesij.

Da ohranja vzvišen pomen, ki ga imajo, oprošča šolo vsekakršnega vpliva nanje, da se zamo- vsako svobodno razviti na podlagi svoje konfesije, zato napravila dostopno šolo vsem konfesijam, brez razlike. Podpira etičen smisel življenja in moralen pomen človeške družbe potom šole.

Šola mora ostati interkonfesionalna in je nje vzvišena naloga gojiti versko strpnost in si ohraniti to obliko, da se morejo tudi verske manjšine svobodno razviti.

Šola moramo obvarovati vsekakršnega vpliva konfesij, da se na podlagi nje ne bo zatirala nobena konfesija. — To načelo je posebno važno za naše bodoče avtonomno državno telo!

Prihajam k četrtemu temeljnemu načelu šolstva: Moderna človeška družba vidi varstvo reda in socialne pravičnosti ne same, narodov in držav v visoki kulturni izobrazbi ter močni vzgoji, zato zavrača nazor vnanje oborožene sile za vzdrževanje reda in socialne pravičnosti. Država kot taka, ni sebi namen, ampak narodom, za katerih blaginjo je tu.

Avtonomija šolstva postane princip tudi državi in v to svrhu se ima vrhovna zakonodajna omejati samo na temeljna načela in principe, podajati mora samo minimum izobrazbe, ki jo zahteva ona z ozirom na javni blagor in občo socialno korist države, da more na podlagi nje vzdrževati red in socialno pravičnost. Podrobno organizacijo in svobodo do višje mere prepusti avtonomnim zakonodajam ter jih principielno ne ovira in omejuje s svojimi podrobnimi odredbami.

Državi priznava demokratizacija nujno potrebo eksistence in avtoritete, v smislu obravnavanih nazorov in ji daje vrhovno oblast za ohranjenje teh temeljnih načel in principov ter zahteva od nje, da si poišče sredstev v realizaciji istih.

To so štiri temeljna načela, na katerih mora biti zgrajen ideal bodoče šole. Po 50 letih ljudsko-šolskega zakona bomo imeli priliko revidirati istega na podlagi skušnje in v smislu navedenih načel. Sedanja vojna nam že polaga temelje za tako reformo.

Po 50 letih sedanega državnega ljudsko-šolskega zakona.

V boj za narodno in šolsko avtonomijo!

Drugo leto praznujemo 50letnico sedanega državnega ljudsko-šolskega zakona. Po 50 letih se na sedaj bide huiši notranji boj med državnim centralizmom in avtonomijo narodov, kakor se je bil tedaj. Danes sekundira cela Evropa nacionalnemu vprašanju in topovi pojo nacionalno pesem.

Za nas je merodajno, kako odgovarjajo sedanjim razmeram našega šolstva načelom in zakonitim določbam zakonov izpred 50 let, ker to je za nas odločilno in na podlagi teh skušnje bomo zahtevali bodočo reformo šole, slonečo na temeljih prej razvitih načel.

Vse naše šolstvo v državi je služilo do danes centralizmu in s pomočjo njega germanizujočim in madjarizujočim tendencam teh dveh, hegemonije želnih narodov v državi in še posebej nazorom in namenom privilegiranih, kapitalističnih razredov.

V konfesionalnem oziru skoro lahko rečemo, da je novo šolstvo odgovarjalo določilom zakona ter ni nasilno nastopalo proti drugim, manjšinskim konfesijam.

V narodnem oziru pa odločno ni odgovarjalo zakonitim določbam osn. niti §§ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

Člen XIX. drž. osn. zak. se glasi: »Vsa narodna plemena v državi so enakopravna in vsako plemo ima neposredno pravico svojega narodnost čuvati in govoriti. Država priznava enakopravnost vseh deželnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju.

V deželah, v katerih biva več narodnih plemen, naj bodo javna učilišča napravljena tako, da se vsakemu teh plemen dajo potrebni pripomočki za izomiko v svojem jeziku, a da se ne bo delalo nikomur sile učiti se katerega drugega deželne jezika.

In kot izvršilno določbo tega zakona so tedanj državni zakonodajalci postavili § 6, drž. ljud. zakona z leta 1869. ki se glasi: »O učnem jeziku in o poučevanju v drugem deželnem jeziku odločijo, zaslajšavši tiste, ki šolo vzdržujejo, deželno šolsko oblastvo, držeč se pri tem me, ustanovljenih v zakonih.

A sedaj ogledimo razmere, kako odgovarja šolstvo na naši zemlji tem zakonitim določbam!

Na Kranjskem je okrog 25 tisoč Nemcev in ti imajo 32 javnih ljudskih šol z nemškim učnim jezikom. Slovencev na Koroškem je okrog 100 tisoč in imajo samo 3 javne ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Nemci na Kranjskem imajo tudi meščansko šolo z nemškim učnim jezikom, medtem ko je Slovenci na Koroškem nimajo. Tržaških Slovencev je okrog 70 tisoč in ti nimajo v tržaškem mestu nobene javne ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Nemcev je v Trstu 10 tisoč in imajo 2 državni deški in 2 državni deški javni

ljudski šoli z nemškim učnim jezikom. Slovenci v Trstu nimajo nobene javne meščanske šole, a Nemcem je država ustanovila 2 državni deški in 2 državni deški javni meščanski šoli z nemškim učnim jezikom.

Ogledimo si sedaj obe preje citirani določili iz zakonov in primerjajmo jih, ali odgovarjajo navedene številke smislu zakona?

Deželni šolski sveti, na katere se zakon opira, so se v praksi slabo izkazali v sedani obliki. Ti eksekutivni odbori so v rokah centralizma, zato je prvi pogoj, da se izpremeni tako, da postanejo avtonomni zastopi s proporcijnim zastopstvom vseh prizadetih narodnosti. Kako so ti deželni zastopi tolmčili zaslisevanje prizadetih občin in ureditev jezikovnega prava, so »tam pokazale že številke.

Vlada pa, ki ima odločen vpliv v deželnih šolskih svetih, je tam, kjer so Nemci v manjšini, izrabila ta vpliv v prilog Nemcem in pripomogla, da je dal deželni šolski svet nemški manjšini popolno šolstvo z nemškim učnim jezikom — kakor n. pr. na Kranjskem; tam, kjer je nemška večina izrabljala svojo premoč nad slovensko manjšino v prilog germanizaciji, je to dopuščala, proti volji občin — kakor n. pr. na Koroškem; tam pa, kjer so Nemci v manjšini proti neslovenski narodnosti, je država ustanavljala nemški manjšinski nemške državne šole, popolnoma pa prezrla slovensko manjšino, ki le pa ogromno večja od nemške — kakor n. pr. v Trstu.

Centralizem je torej služil germaniziranju!

Praksa torej govori proti sedani obliki »avtonomije«, in moderen razvoj, ki temelji na teh skušnjah, zahteva brezpogojno uveljavljenje in popolno teritorialno avtonomijo šolstva v rokah prizadetih narodov.

Potreba bi bilo, da bi danes prišel dr. Toman, ki je bil leta 1869. državni poslanec. Zastopal je v državni zbornici Kranjsko. On je rekel o sedaj veljavnem državnem šolskem zakonu iz narodnega stališča sledečo dalekosežno obdobje: »Predloženi zakon pa tudi v tem oziru ni pravičen, ker ne odgovarja državnemu osnovnemu zakonu in je nasproten tam označenim pravicam narodov. V §§ 6, 17, in 31. postavila določila, ki so nasprotna členu XIX. drž. osnovnega zakona. Paragraf 6. določa, da ima deželni šolski svet pravico odločati o učnem jeziku in učenju drugega deželne jezika. Ali naj ima deželni šolski svet pravico odločati kar se tiče jezikov? Ali ni ta pravica že določena v členu XIX. drž. osnovnega zakona, ki sem ga prej omenil? Vprašam dalje, gospoda, kaj so potem ta v § 6. označena zakonita določila, če naj deželni šolski svet odloča, ki pravzaprav ničesar odločati nima, ampak je le eksekutiva, izvršilni organ in ima dotične zakone samo izvršiti, izpeljati. Ta pravica z ozirom na jezikovno uredbo je v § 12. (Op. osn. zak.) splošno že označena in ima deželna zakonodajna področje in natančneje določati o tem, kar je izrecno pripada in kar je tudi storil deželni zbor dežele, ki jo imam jaz čast tu zastopati. — In dalje! Ali je izpolnjena pravica narodov, da z ozirom na učni jezik sami s svojo deželno zakonodajo odločajo s § 31.7. Kako, če ima minister pravico poljubno določati, kateri jezik bo veljaven za učiteljske? — Je torej pribito, da ta zakon ne odgovarja ustavnim določbam, da je nasproten pravicam dežel, da je nasproten določbam v členu XIX. o splošnih pravicah državljanov, da je nasproten priznanemu principu o enakopravnosti vseh narodov, je nasproten in protiven zdravemu pouku v materinskem jeziku in da je tendenciozno germanizirajoč.

Tako je govoril dr. Toman pred 50 leti. In z navedenimi številkami smo dokazali sedaj po 50 letih, da je imel dr. Toman pred 50 leti prav in je govoril istino! Vsi ugovori proti avtonomistom so sedaj ovrženi!

V enem moramo nazorom dr. Tomanu ugovarjati. On je namreč zastopal avtonomijo dežel, ki jo mi danes nika k o r ne moremo priznavati. Bil je pač moč svoje dobe, bil je pa tudi odposlanec deželne zbornice in zastopnik dežele, kakor so bili vsi poslanci tedanje državne zbornice. Danes je gotovo, da tudi deželna avtonomija ne more pravično urediti narodnega vprašanja. Edino narodna združitev in teritorialna narodna avtonomija je prava podlaga za rešitev tega vprašanja. Nazori tedanjih deželnih avtonomistov se niso krili z nazori avtonomije zedinjene Slovenije, ker kar bi bilo za naš narod na podlagi deželne avtonomije na Kranjskem dobro, s tem na Koroškem in Stajerskem uničujejo našo narodnost; in danes je iz gospodarskega ozira tudi ta avtonomija zedinjene Slovenije premahna in le edini pogoj samohranitve zedinjene avtonomije v Jugoslaviji.

Naimani, kar moramo zahtevati, je to, da si ohranimo vsaj to, kar se imamo, če si že nečemo zopet pridobiti tega, kar smo iznebili!

A pogledimo še dalje s primerjalno statistiko! Kaj je s sredinimi šolami?

Z državnimi javnimi sredinimi šolami razpolaga država sama in je vsa moč, torej tudi vsa odgovornost na njeni strani.

Statistika pravi sledeče: 70 tisoč tržaških Slovencev nima nobene srednje šole v svojem jeziku, pač pa je država ustanovila 10 tisoč tržaških Nemcem popolno javno državno gimnazijo z nemškim učnim jezikom in popolno javno državno realko z nemškim učnim jezikom. Se več! Za 100 tisoč Slovencev na Koroškem nima država niti ene slovenske srednje šole, medtem ko je ustanovila za 13 tisoč Nemcev v Kočevju popolno državno gimnazijo z nemškim učnim jezikom; poleg tega je pa ustanovila za ostalih 12 tisoč Nemcev na Kranjskem še popolno državno realko in državno gimnazijo z nemškim učnim jezikom v Ljubljani. Torej za 25 tisoč Nemcev na Kranjskem 2 državni gimnaziji in 1 državno realko z nemškim učnim jezikom, medtem ko za 70 tisoč Slovencev v Trstu nima niti ene srednje šole.

Ta statistika ni popolna in so krivice še večje! Toda te številke povedo že dovolj in bilejo v obraz členu XIX., ki govori, da se ne sme siliti nobeno narodnost učiti se v drugem jeziku.

Dobro! Če se s tem ne sili, da se ustanavlja na slovenskih tleh, v Trstu, kjer nemščina niti deželni jezik ni, državne nemške srednje šole in je na prostu voljo dano vstopiti v to srednjo šolo, potem naj se pa spremeni člen XIX. drž. osn. zak. tako, da je ministerstvo primorano dati narodu šol v materinem jeziku, da ne bo prisiljen učiti se v tujem jeziku, ali pa ostati brez izobrazbe.

Tendenca leži v postopanju. Upravičeno je boji proti centralizmu! Pri učiteljskih in v teh zakonitih določbah je pa centralizem izražen bolj nego pri kateremkoli tipu šolstva, ker tu si je vlada pridržala potom učiteljske neposredne vpliv tudi na ljudsko šolstvo. Glede učnega jezika na učiteljskih govori § 31. drž. ljud. zak. z l. 1869. sledeče: »Učni jezik kolikor deželni šolski zakon ne določa kaj drugega,

ustanavlja po nasvetu deželne šolskega oblastva naučni minister.

Kako je ministrstvo določalo učni jezik na učiteljskih in kako so mu svetovali deželni šolski sveti na naši zemlji, o tem govori statistika: za 410 tisoč pri ljudskem številu nastetih Slovencev na Stajerskem in 100 tisoč Slovencev na Koroškem nima država nobenega učiteljskega, temveč je učni jezik v obeh deželah, na vseh moških in ženskih učiteljskih — nemški. Pol milijona Slovencev na Kranjskem, ki so v tej deželi v ogromni večini, ima obe državni učiteljski z nemško-slovenskim učnim jezikom, torej pretežno večino predmetov v nemškem jeziku, kar je ravno nasprotno z razmerjem prebivalcev po narodnosti.

Učiteljska imajo biti, kakor vse drugo šolstvo, zadeva naroda in ne države. Šola je in ostane nacionalna zadeva, ona bo vedno služila narodu! Zato je upravičena zahteva, da se vzame šolstvo državi iz rok in izroči narodom samim, ker je zgodovinsko in z dejani dokazano, da je bil do sedanjih državni centralizem zaščitnik raznorodnih in imperialističnih stremeljenj. Dokazi so tu, a o istrskih in gorških Slovenceh niti govoriti nismo!

Poldrug milijon Slovencev nima nobene svoje visoke šole, medtem ko je država šla za 10 tisoč Nemcev v Trstu ustanoviti državno nemško navtično visoko šolo.

Ni pa ta statistika popolna, ker ako bi hoteli navesti vse krivice, ki so se nam dogajale na šolskem polju v narodnem oziru, je premnogo gradiva: primerjalna statistika razvoja bi nam odprla še nove krivice, posebno če bi pregledali učne načrte šol na naši zemlji, bi videli, da so v velikem nasprotju z določili citiranih zakonov. Le kolikor potrebujemo za naša nadaljna izvajanja, je tu.

Ce bi podal popolno sliko primerjalne statistike nemškega in slovenskega šolstva na naši zemlji z ozirom na določila odredb in zakonov, bi se nam odprla naravnost velika slika nasilnosti. O notranji germanizatorični uredbi šolstva, ki leži na slovenski zemlji, bi bilo preobširno govoriti.

Vzemite v roko Ražunovo brošuro »V boj za slovensko šolo«, vzemite v roko Hitrovo brošuro »Slovenskemu narodu. Spoznavaj se sam!«, vzemite druge obrambne publikacije, ki so izšle in odprti so vam skladi krivic, ki se nam gode na šolskem polju v narodnem oziru. Vzemite v roke katekoliki slovenski časopis in katerega koli dne in krivic bodete stoinsto krivic, razprav in statistiko o naših krivicah, ki se nam gode na šolskem polju.

Da bi jih zbrali v celoto, ni časa, dasi bi nam bilo morda ravno v sedanjem momentu potrebno tako delo, a pozitivneje delo je sedaj zidati, kakor se le brani in naštevati krivice.

Mislím, da si te s temi številkami in postopanim napisal državni centralizem sam svoj mrtvaški list, nasprotno pa, da je z njimi odprl vrata in pot samoodločbi narodov, teritorialni avtonomiji in združenju plemen, avtonomiji šolstva in s tem novi, pomlajeni državni ideji.

Iz debate o državnem ljudskošolskem zakonu v državni zbornici leta 1869.

Se vedno aktualna vprašanja!

Ob priliki obravnave sedanega državnega ljudskošolskega zakona je izjavil tedanji naučni minister Hasner: »Izpričevalo in merilo kulturne stopnje, ki jo ima kaka država, ni samo v izobrazbi posameznih protežiranih razredov, temveč ravno v splošni ljudski izobrazbi. — Ne samo na bojnem polju, temveč tudi na polju, ki ga obdeluje poljedelec, povsod je odločilna šola.«

Tedanje državnike je privedla do tega nazora nesrečna vojna leta 1866. Današnja vojna je pa izučila tudi narode, da zahtevalo istih pravic, ker lahko rečemo: Merilo kulturne izobrazbe države ni samo v izobrazbi posameznih protežiranih narodov, temveč v splošni izobrazbi vseh narodov v državi. Tudi za polje jugoslovanskega poljedelca je odločilna šola!

Danes, po 49letnem obstoju državnega ljudskošolskega zakona si lahko ogledamo na podlagi njega zgrajeno šolstvo tudi v praksi, posebno v koliko so zakonite določbe ugodno in katere so neugodno vplivale na razvoj šolstva.

Statistična centralna komisija na Dunaju je izdala vsako leto vsaj naipoglavitejše številke o posameznih oddelkih in vprašanih posebej. Potrebne statistike bi nam z ozirom na primerjalni razvoj vseh let poljsane vsako vprašanje posebej. Na podlagi teh podatkov in še z nekaterimi dopolnili bi lahko napravili celotno statistično sliko za naše šolstvo na naši zemlji vsaj za 10 let nazaj, kar bi nam služilo kot podlaga za novo zgradbo našega šolstva.

Odprla bi se nam slika: česa še potrebujemo, v čem kaže statistična slika nazadovanje, kateri del in vprašanje je posebno preurediti ali se ga poprijeti; našli bi že vzrok in potem določili, ali naj izpremenimo zakon ali pa, da odstranimo druge vzroke oviranja napredka.

Ali tudi določila v zakonu so mrtva, če se jim ne da pravilne izvedbe, pravega življenja. Zato si hočemo vsaj v nekaterih načelnih vprašanih ogledati vsebino in stališča, ki so bila postavljena v nekaterih glavnih vprašanih v državni zbornici ob priliki glavne debate o sedanjem državnem ljudskošolskem zakonu.

V marsikateri točki smo so danes oddaljili od mnenja, načel in namena, ki so ga imeli tedanji zakonodajalci.

Priznati moramo, da nazori tedanjih zakonodajalcev niso bili nemoderni. Začetne razmere so pač krive, da se vsi nazori niso mogli tako temeljito in popolno izpeljati, a danes je prišel čas, ko nam sedanja vojna polaga temelje za ureditev najmodernejših nazorov v šolstvu. Marsikaj je bilo v praksi teh let zavoženo daleč proč od tedanje smeri, namenov in nazorov. V nekaterih temeljnih načelnih nas pa sedanja vojna postavlja na odločno prav druga stališča.

So pa ta načela tudi potreben material za presojo sedanje zakonske predloge o učiteljski izobrazbi, ki jo je predložila vlada državnih zbornici.

Protibirokratični izdelavi zakona: Naučni minister Hasner je tozadevno izjavil sledeče: »Vlada je uporabila vsa sredstva v dosegu vzvišene smotra in se je posluževala skrajne previdnosti. Daleč odstranila od birokratične vsevednosti se je postavila pri izdelavi zakona v stik s krogom strokovnjakov in tem potom napravila načrt. Iste ga je predložila širšemu krogu moč, ki je obstojal deloma iz deželnih odborov, namreč njihovih referentov v šolskih zadevah, deloma iz učiteljskega, deloma iz moč, ki so se sami iz lastnega nagiba znanstveno in praktično pečali s šolstvom.«

Za načelno avtonomijo in proti centralizmu se je izrekel poročevalec dr. Dinstl s sledečimi besedami:

dami: »Odsek je soglašal s mnenjem vlade, da je notranja organizacija in uredba šolstva samo v toliko stvar vrhovne zakonodaje, kar se tiče principialnih načel in stališča. Podrobna določila, posebno učne načrte, predpise o notranji uredbi šole itd. je pa prepustiti, da določa uprava. Šola mora biti nienaljavna pravica in mora stremeti, odgovorjati napredujočim zahtevam časa in si mora znati vedno nove iznajdbe znanosti prilagoditi sebi v korist. V tem oziru bi zakonita podrobna določila bili ovirajoče vplivala in skoro neizogibno privedla do otrpnosti v notranji uredbi šole, kar bi postalo šoli v škodo.«

Solnina: Poročevalec dr. Unger je izvajal o tem sledeče: »Mi najdemo, da je še premalo načel izraženih v tem zakonu. — Vsakdo, ki ima vsaj delno upogled v pedagogiko, bo priznal, da je vprašanje, ako naj se plačuje šolnino, obojati že iz notranjih pedagoških vzrokov in potreb šole in z ozirom na stališče učitelja k šoli in občini je obojati vsako šolnino. Da je vprašanje šolnine principialno vprašanje, se sklicujem na temeljne zakone nemške države, katere § 27. se glasi: »Za ljudsko šolo se nima plačevati nikake šolnine«. Je torej velike važnosti smatrati vprašanje, ali naj se plačuje šolnina, kot principialno vprašanje.

Proti delitvi zakona in izločitvi točk o učiteljski izobrazbi iz državnega ljudskošolskega zakona. Grof Mitrovsky je stavil v gosposki zbornici sledeči predlog: »Visoka zbornica skleni, da se sklep sedaj samo o oddelkih III., IV. in V., preko drugih predlogov pa naj se preide na dnevni red.«

Proti tej nameri je nastopil grof Ant. Turjaški (Anast. Grün): z besedami: »Jaz se ne morem izreči za razkosavanje zakona na posamezne dele, ker so učiteljska v tako ozkem stiku z vsem bistvom ljudskega šolstva, da jih ne moremo ločiti.«

Točneje še je izrazil stališče tedanji naučni minister Hasner, z besedami: »Trdilo se je, da učiteljska mislo niti ljudske šole, niti gimnazije, niti univerze; lit. i) § 11. drž. ustave pa daje državi zakonodajno pravico, sklepati o te zadevah, zaradi tega, da ne spadajo točke o učiteljskih v ta zakon. — Jaz bi pa opozoril na besedo lit. i), po katerem smo skrbno posneli naslov tega zakona in ki se glasi tudi, da so temeljne določbe šolstva z ozirom na ljudsko šolo zadeva države. Zaradi tega je tudi nedvomno, da vse ono spada v ta zakon, kar je v najtesnejši zvezi z ljudsko šolo, in to so vsekakor učiteljska v mnogo večji meri, kakor n. pr. izobraževališča za srednje šole, ki so pridružena univerzam. Že zaradi tega, ker so vladnice povsod z učiteljski zvezane in zveza faktično obstoji.

Tudi ni dvoma, kar se tiče slučajev gimnazij, da so določila in zahteve, ki se v bodoče stavijo na gimnazijske učitelje, predmet gimnazijske zakonodaje in da zaradi tega, ako so ti tečajni pridruženi univerzam, ni kršena s tem kompetenca in zakonodajna umverz, izven slučajev, če se zaradi tega izpremeni sistem univerz sam.«

Nedotakljivost hišne pravice: Svoboda staršev nad otroki in šolska obveznost. Poslanec Greuter je o tem govoril: »Pri tem zakonu pride država in vzame mater v imenu svobode otroka iz naročja; prislji ga na podlagi obvezne pouka priti v šolo. Da, gospoda moja, jaz vidim s tem celo kršeno svobodo hišne pravice. Dovoljeno je nadzornikom samim priti v družino; pogledati, ne ako otrok fizično uspeva, ako ima čevlje, če je oblečen, če ima lešti, — temveč da pogleda, ako se otrok uči. Abce po metodi naučnega ministra.«

Poslanec Schindler je zavzel stališče proti takemu tolmachenju, s sledečimi besedami: »Jaz si predstavljam stvar drugače, tako namreč, da okr. šolsko nadzorstvo ali šolska oblast pozove otroka k skušnji in se pri tem brez kršenja hišne pravice in svobode in brez inkvizicijskih korakov prepriča, če dom izpolnjuje splošne državljanske dolžnosti.«

Dodal je temu še svoj razlog tedanji naučni minister Hasner, ko govori o državi in pravi: »Ona izvršuje s tem svojo dolžnost, ker da otroku varstvo pred onimi, ki nosijo ime starši, in iz npravnstvene ali duševne grozosti in malozavednosti za nemarjajo vzgojo otrok ali pa, da ono, česar sami ne zmorejo in jim država nudi, puščalo iti mimo neizkoriščenno. To je z malimi besedami jedro šolske obveznosti!«

Znižati število otrok v razredu: Poročevalec dr. Unger je rekel v gosposki zbornici sledeče: »Ekselencija g. grof Goluchovsky je bil mnenja, da ni umestno določati tu maksimalno število otrok in naj se to prepusti deželam. Je pa to napačno stališče! Na dolgoletni skušnji posameznih dežel temelji princip, koliko učencev naj se pridedi enemu učitelju. Saj se to izvrši samo v obliki, da država izreče svoje načelno stališče in pravi: Več kot 80 učencev ne prenese eden učitelj, več ne more delati; ako hočete v kaki deželi iti še pod to mero, ki je tu kot maksimalno število in meja postavljena, na 50 ali 40, lahko to storite, v tem vam je ohranjena popolna svoboda. Država samo priznava, da ako je v enem razredu po 90 do 130 otrok, ali še več, kakor je bil dosedaj slučaj, tedaj učitelj omaga in zaradi tega moramo izreči načelo, da pouk s tem trpi.«

Nazori o telesni vzgoji in gospodinjstvu. Poročevalec dr. Unger je izjavil v gosposki zbornici, ko je navedal pomisleke, predsedke, dvome in nazore o zakonu, sledeče: »Po temeljiti obravnavi § 3. od vseh strani (Op. § 3. določa kot učni predmet »telesne vaje«. »Šolska novela« je to točko spremenila tako, da uvaia predmet »telovadba« in sicer le za dečke obvezno, za deklice pa neobvezno) je bila večina komisije za to, da samo dečke podvrže telesnim vajam, nasprotno pa, da deklice podvrže pouku o ženskih ročnih delih in ne tudi o hišnem gospodinjstvu. (Op. § 3. prvotnega zakona je uvel v tem § za deklice obvezen pouk v ženskih ročnih delih in gospodinjstvu. »Šolska novela« je črtala pouk v gospodinjstvu): to vse pa v prvi vrsti z ozirom na ljudske šole na deželi. Telovadba za deklice je deloma nepotrebna, deloma iz npravnstvenih in spretnostnih pomislekov; zadnje pa zaradi posebnega ustroja tega predmeta, ki je deloma negotov in ga je deloma tudi domačemu navodilu prepustiti (Op.: gospodinjstvo). V sled tega sklepa je komisija nazora, naj se tudi v § 17. pouk o gospodinjstvu opusti.«

Naučni minister Hasner je podal nato sledeče stališče tedanje vlade k temu nazoru: »Pouk telovadbe za deklice je vzbudil v odseku mnogo pomislekov, ki so se izrazili z ozirom na npravnstvene konsekvence. Teh pomislekov, jaz pravim, vlada nima; ona ve, da je predmet praktično v mnogih deželah izveden. Pomen tega predmeta se je brez dvoma zelo povzdignil in je bil tudi od drugih strani priznan; in kar mora služiti tu za pomirjenje je to, da je izpeljava zakona in ustvariti garancije, ki jih zahteva ščitenje npravnstvenosti pri tem predmetu popolnoma zadeva administracije. Da jih ni težko dati, ni dvoma. Ne samo šolsko nadzorstvo, temveč tudi značaj učitelja in učiteljice, na katerega polagamo posebno važnost, in ki pride tu v poštev, nam da potrebno jamstvo.

Kar se pa tiče drugega predmeta, gospodinjstva, naj bo predmet sekundarnega pomena. Tudi vlada ne polaga velike važnosti nani; toda načelo »Superflua non nocent« naj bo ta predmet. Ne moremo tiliti, da je predmet praktičnega pomena in ima razven gospodinjstvega računstva, moderne tehnike, tudi množino novejših iznajdb in pripomočkov na tem polju, ki dajejo gospodinjstvu gospodarsko smer. Da se pa da vse to v berilu za deklice v kaki obliki združiti, ki bo za deklice gotovo

velike koristi, je tudi gotovo; je torej kot poseben predmet enakovredno, škodljivega pa v resnici ne more imeti.«

Proti izpitom: Razmerje med zrelostnim in usposobljenostnim izpitom. (Op.: § 34. drž. šol. zak. l. 1869. ureja zrelostni, in § 38. usposobljenostni izpit). — Poročevalec dr. Unger je izrazil razmerje sledeče: »Komisija je našla v zakonskem načrtu dedno napako kupičenja premožnih izpitov. Ti so celo mnogokrat v notranjem nasprotju. Tako n. pr. se mora kandidat, ki je po strogem izpitu na učiteljsko dobil zrelostno izpričevalo (§ 34.), pod katerim se samo zrelost za učitelja lahko razume, podvreči še enkratni usposobljenostni skušnji za učitelja, po § 38. drž. šol. zak. Ako je komisija vkljub temu opustila in ni odpravila te pomisleke z izpreminjevalnim predlogom in drugačijo formulacijo, se je izvršilo to po preudarku, da je potreba ustvariti v Avstriji šole tla za pravo spoznanje skromne koristi, ki jo imamo od izpitov in za izdatnejšo ureditev vsega preobloženega izpitnega sistema, in vse šele polagoma popraviti. Na drugi strani je pa prevladoval preudarek, da je v razmerju med § 34. in § 38. vendar pri vsakem drug smisel izpita. Po § 34. je izpričevalo zrelosti samo usposobljenost, ki nesamostojnemu uradovanju podučitelja, medtem ko je drugi izpit učne usposobljenosti po § 38. določen za usposobljenost učitelja k samostojnemu vodstvu šole, v smislu § 12. drž. šol. zak. (Op.: § 12. se glasi: »Odgovorni voditelji ljudske šole je učitelj, in kjer je več učiteljev, za to določeni nadučitelji.«).

Komisija je tudi v tem smislu izrekla željo in upanje, da naj vlada tudi jasno in popolno zastopa to stališče pri sestavi instrukcije za izpričevalne komisije, da drugi izpit (po § 38.) ni samo naveden pregledni izpit, ampak da ima tendenco, preizkusiti vse zmožnosti podučitelja za samostojno vodstvo šole, ki jih je pridobil v teku dveletne prakse.

Naučni minister Hasner je pritrdil temu nazoru s sledečimi besedami: »Poudarjalo se je, da je mnogo preveč izpitov, Komisija sama je delala na koncu svojih opomb, da obstoji diferenca med zrelostnim izpitom in izpitom učne usposobljenosti. Ta diferenca je v tem, da prva usposablja za podučitelja, druga pa za voditelja; zadnja naj bo bolj praktične koristi. Tudi tu bodo ležale samrjujoče določbe v izpitnih določilih, ker pri drugem izpitu se pri izpraševanju ne bo oziralo tako obširno z ozirom na znanje in material, temveč se bo v prvi vrsti zahtevalo pokazati zmožnost, da se zna material praktično uporabiti.«

Državna ideja: državni centralizem ali federacija-autonomija: Grof Ant. Turjaški (Anast. Grün) je izrekel v gosposki zbornici sledeče o tem: »V enem si moramo biti na jasnem. Državna zveza mora dati državni ideji, državnim interesom prednost, in pravice dežel morajo stati v ozadju z dolžnostmi, ki jih imajo iste izpolnjevati do splošnega interesa in do države.«

Naučni minister Hasner je izjavil: »V temelju se dobro počuti vsakdo le v državi. — In res, gospoda, se počuti dobro vsakdo le v državi, in še celo v moderni državi. In ta moderna država ni umetna tvorba, ampak je naravni produkt zgodovinskega razvoja; ima svoje napake, ampak taka, kakršna je, je potrebna; je tako potrebna, da naše avtonomne oblike čisto samo ime kažejo premenjenosti in iz potrebe nehoti zaidejo v niene oblike. Održite ljudstvo, održite človeštvo te države izpod nog, in ono ne bo moglo naprej eksistirati.«

Solstvo je zadeva države — glede oblasti: — Grof Ant. Turjaški: »Visoka zbornica se bode še spominjala na bole in na odpor, ki je nastal ravno v tej zbornici (ob priliki revizije febr. patenta) in sicer ravno zaradi § 11. lit. i); toda visoka zbornica je bila prepričana tedaj z veliko majoriteto, da je celotno solstvo predmet državne zakonodaje in naj li tudi ostane.«

Enako temu nazoru je poročevalec dr. Unger izjavil: »V naši ljudski šoli se mora zrcaliti poseben značaj naše države. Bistvo tega značaja je v delitvi državne oblasti in v delitvi zakonodajnosti med državo in deželo. Pri tem sem pa trdno prepričan, da se mora akcent polagati na stran države. To je veliki boj, v katerem se nahajamo; eni so proti zakonu in hočejo akcent na stran dežele; medtem ko drugi, kakor dobro gre, z vsemi sredstvi branimo to zakonsko predlogo in hočemo položiti akcent na stran države, in sicer iz sledečih razlogov:

Ako država v zadostni meri ne vpliva na solstvo in ako ljudsko šolo prepustijo samo deželam, potem razblini ono, ki nam mora v resnici skupno ostati, potem se razblini omika, se razkropi kultura. Ako je kaj, kar nam je v Avstriji skupnega, in kar nam mora skupno ostati, le to prav gotovo kultura. Duševni princip sam, mislim, more odstraniti polagoma del za delom, različne neenakosti, ki pri nas obstojajo; polagoma drugo za drugim izenarčiti in počasi napraviti sporazum in spravo, o kateri je govoril knez Czartoryski.

Povsod tam mora vzeti država vzgojo v roko, kjer imamo tako posebno državno konfiguracijo, kakršna je pri nas. Če tvori ljudstvo državo, potem mislimo, je dolžnost države tvoriti ljudstvo. Ako hoče biti v resnici država dana ljudska, potem mora biti ljudska šola državna zadeva, ker sicer ne prideta ti dve potenci, ki naj se medseboj veže, ta nikdar v zadostni meri vkup.

Zato je potrebna vzgoja od države in za državo povsod tam, kjer naj se tvori velika država, ki privlači vse dele za višji cilj, da pride v vsak organiziran člen zavest celote. Od višje enote mora ta čut preiti v nižje, zato mora temeljni tip vzgoje postaviti država in ne more nikdar priznati, da se utrjuje in razmnože še po šoli nacionalne in druge razlike, ki obstoje, po razblinjenju zakonodaje, ki državo tvori.«

Solstvo je zadeva občine in dežele — glede stroškov. Poslanec dr. Gross je izjavil: »Ne morem se strinjati z načelom odseka, da je šola zadeva dežele. Priznavam, da je ta stavek teoretično popolnoma pravilen, ampak samo teoretično. Ako upoštevamo praktične razmere, tedaj se prepričamo, da na ta način ne bomo šole nikdar in nikoli zboljšali.

Predstavljajte si, ako nosijo občine stroške in so učitelji navezani iz občinske blaginje dobivati vsak mesec plačo; predstavljajte si položaj in stališče tega učitelja, ako pride s pobornico in občinsko doklada še ni pobrana, ali vzemimo celo slučaj, četudi pobrana — ona še ni bila vplačana, kako bo dobremu možu zagrevel njegov kruh.

Izreči moramo: Ljudska šola, oziroma skrb za ljudsko šolstvo, je zadeva dežele! Poznam ugovore, ki se pojavljajo zaradi tega principa, da kritični in stroški, ako se vrši od strani dežele, vendar prihajajo zopet od istih oseb: toda ti ugovori niso utemeljeni in ne drže! Kdo priveda k deželni fondom? Zopet člani občin sicer, in potem ako orhaiaio ti dohodki od članov občin pod naslovom šolske doklade v obliki občinske doklade, ali ako se pobirajo kot deželni davki, si ostane enako. A v celoti ravno bo ta davek gotovo manj obtežen kot sedanjí stroški, ker se potem ti stroški porazdele na vse prebivalstvo, medtem ko je sedaj posebno za male občine zelo obtežna žrtev nositi stroške šolstva z ozirom na mnogokrat zelo bedne razmere.

Zadeva deželne zakonodaje bo, da skrbi in najde kritje za stroške ljudskega šolstva.«

Posnel sem samo glavne odlomke in združil vprašanja iz debate in govorov v državni zbornici o državnem ljudskošolskem zakonu iz l. 1869. Važni so ti odlomki, se danes za vsakogar, kdor hoče izreči kritiko o tem zakonu, važni pa tudi za to, ker so še danes ta vprašanja aktualna. Deloma so se nazori temeljito spremenili v sedanjí vojni, deloma nam na tudi praksa v dobi teh 50 let daje pravico, upravičeno govoriti drugače in staviti drugače zahteve tudi z ozirom na šolstvo.

Tako n. pr. se je birokratizem zadel v naše šolstvo tekot let boli, nego je bil to namen tedanje zakonodaje, in moderna doba postavlja kot protitež temu popolno avtonomijo šolske organizacije in pedagoško-didaktično avtonomijo strokovno visoko izobraženega učitelstva, ki naj zopet spoii šolo s pravim življenjem nove dobe in napredkom časa.

Nazor, da je šolstvo sistem, ki naj bo vezan in omejen ter sistematično urejen in spoien, zadrživa vedno več tal, in kdor danes dela ravno nasprotno, da se razcepija posamezna poglavja, ta ne hodi s časom in mora naleteti na odpor ljudi, ki si ogledujejo šolstvo v bistvu in njeza naravi sami in ne v njeni izjavi. Tudi v zakonodaji se ima postaviti enoten in celoten sistem šolstva, da se bo tudi tu nakazala organizirana zveza.

Popolnoma drugače nazora pa smo danes glede pouka telovadbe in gospodinjstva. Tekot let je zadobila telesna vzgoja tolik pomen v javnem življenju, da ga danes nihče tajiti ne more. Oblika telesne vzgoje se je v javnosti tako spremenila in je pridobila na obsegu in pomenu, da je naša šola ostala daleč za tem razvojem. V zadnjem času smo čitali, da se je pričelo v Nemčiji močno delovati na to, da se ustanovi zakon, ki bo prisilil mesta in občine, da uredijo obligatno telovadnico in igrišča za negovanje raznih vrst telesne vzgoje. V državnem zboru se zahteva obligatno zakonito ureditev šolskih igrišč in igrišč. Posnema se v tem oziru Anglijo, Zedinjene države in Švico, kjer je upeljan moderen sistem telesne vzgoje od ljudske šole do vseučilišča. Predsedki in nazor glede ženske telesne vzgoje se s silainimi uspehi v praksi popolnoma padel in moderna telesna vzgoja zahteva za vsakogar njemu primerne telovadbe, telesnih vaj in telesne vzgoje.

Z zopetnim uvaljanjem gospodinjstva in namena spremembe in reforme učiteljske izobrazbe, priznava vlada reakcionaren korak države, ki ga je napravila v tem oziru s »šolsko novelo« leta 1883.

Prezreti ne more danes nobeden reformator šolstva važnega vprašanja, kako se razdele stroški za šolstvo. Prvi pogled na vse podano nam poiasni, da si je država vzela vse pravice in vso oblast nad šolstvom, medtem ko je vse breme in stroške naložila občinam in deželam.

Država je potrosila od celokupnih stroškov za ljudsko šolstvo najmanj, Krila je izdatke za učiteljska, ki jih pa ni ustanovljala v zadostnem številu, tako da je Avstrija preplavalna z zasebnimi učiteljski; nosi tudi stroške remuneracij nadzornikom; če omenimo še stroške za razne tečaje, smo skoro pri kraju za ljudsko šolstvo.

Statistika iz leta 1890, ki mi je ravno na razpolago, nam kaže, da je bilo razmerje izdatkov za ljudsko šolstvo približno sledeče: Stroški 87.609.096 K. Občine so prispevale 25.677.736 K, šolski okraji 17.049.424 K, dežele 26.445.068 K in država — 562.152 K. Vseh prispevkov je bilo 69.734.380 K in drugo je bilo krilo posebej. Približno enako razmerje je ostalo tudi najbrže do danes.

Vzrok, da je ljudska izobrazba in ljudsko šolstvo v mnogih delih države zastalo, je glavno v tem, da so nosile vse breme ustanavljanja in vzdrževanja ljudskega šolstva občine, okraji in dežele. Posebno naše kraške in karpatske dežele so z ozirom na pridobivanje sredstev čisto odpovedale in je iz statističnih tabel razvidno, da v teh krajih odpoveduje čisto tudi šolstvo.

Opravice je bila izrečena kritika, da ako ne bi napravili zakonodajalci leta 1869, usodno napako in državno blaginjo za ljudsko šolstvo toliko kakor popolnoma zaprli in vse breme ljudske izobrazbe naložili na rame občin, okrajev in dežel, bi bilo lahko šolstvo Avstrije drugačno in bi se pod državnim ljudskošolskim zakonom tako razcevetelo, da bi z ozirom na druge države zrl s ponosom nani.

Nujno je potreba, popraviti napako državnega ljudskošolskega zakona, ki vse stroške za šolstvo polaga na rame občin, okrajev in dežel, na ta način, da prevzame država večji del stroškov za šolstvo in posebno glede učiteljskih plač na svoje rame!

Ta princip mora biti veljaven za vsako državno telo!

Če se bodo bodoči dohodki, ki jih jemlje sedaj vojna, stekali v šolske, socialno-humanitarne in gospodarski povzdigi namenjene svrhe, bo najprej pozabljeno sedanje gorje.

Da je pa sedanjí šolski zakon potreben reforme, ni utemeljeno samo iz deistev 50 let, v katerih bi stal ta zakon že v veljavi, temveč se da utemeljiti tudi s citati iz govorov v debati državnega zbora; kajti mnogi poslanci so povdarjali potrebo, da se v specialni debati stavi izpreminjevalni predlogi.

Poslanec Andriewicz je izjavil »zadevno sledeče: »Po mojem mnenju je umestno in potrebno, da marsikatera podrobna določba zakonskega načrta odpade in se spremeni. — Priznam, da tako marsikatera podrobna določila predloženega zakonskega načrta preokrečajo mejo, ki je določena v § 11. lit. i) drž. osn. zak. Ne tajim, da je omnipotenca vladne oblasti preokrečena z ozirom na avtonomijo občin in dežel, ravnotako pravice državno priznanih cerkvenih in verskih družb v mnogih 88 samo malo odsevaljo, ali vse to se da v specialni debati spremeniti, in jaz imam upanje, da bo državna zbornica, kakor tudi vlada upoštevala in bo naklonjena takim utemeljenim predlogom.«

Mi pa vemo, da specialne debate sploh ni bilo, da so opozicionalni poslanci ob priliki glasanja v obeli zbornicah zapustili dvorano, in da se ni stavilo nobenega izpreminjevalnega predloga. Leta 1883. je bil potem zakon spremenjen s »šolsko novelo«, ki je šolstvo v mnogih ozirih poslabšala. Izšlo so med tem časom še nekatere ministrske odredbe, ki so se reakcionarneje vplivale na razvoj šolstva. Posledice vsega tega občutimo še danes, in nas uči o njih 50letna doba javnosti zakona — najbolj na klic po reformi šolstva.

Nemški list »Die Volksschule« je ostro kritiziral prenaglo obravnavo zakona v sledečem: »V manj nego tri in pol uri je bilo izvršeno veliko delo, Zakon največje obsežnosti, na katerega je ljudstvo s trepetom čakalo; zakon, ki ne poseja samo globoko v notranosti družinskega življenja in v življenjske razmere ljudstva, temveč istotako v pogoje javnega in državnega življenja; zakon, ki določa temelje bodoče ljudske izobrazbe, in če se posreči, bode tudi podlaga nove srečne dobe Avstrije — ta zakon je bil v rokah ljudskih zastopnikov in pod vplivom in v bojazni nesklepnosti, z enim obratom odpravljen, kakor bi se imelo pritrditi kakemu poslovníku.

Vsi množični pomisleki zoper dubiozna in nevarna določila zakona, ki so bili izraženi od občin, učiteljskih društev in drugih korporacij, so

bili neupoštevani; peticije in pomisleki v njih so bili vrženi pod mizo in zakon, ki ga morda marsikateri poslanec niti dobro prebral ni, je bil enostavno sprejet, ne da bi se tudi dotaknilo le enega delca isteza. — To nai poiimi kdor hoče! — Za vse gotovo ni predzrna trditve, da je kaj takega mogoče samo v Avstriji!«

Naitemelje pa je spremenila doba teh 50 let in sedanja vojna nazor, da je bil in da more v bodoče pravičen ostati državni centralizem. Prej našete narodne krivice, ki so se nam godile v teh petdesetih letih, so nam dokaz za to in hkrati naša pravica, da nastopamo proti niemu.

Sedanja vojna nas uči, da je narod tudi državotvorno in pravno telo in da je narodno-drjavna tvorba najboljša in edina garancija, na kateri naj bodo sezidani bodoči temelji svetovnega mira.

In prav v tem smislu hočemo odločno manifestirati za državno idejo in hočemo, da jo šolstvo odločno zastopa. Nihče več ne taji danes, da je vsak centralističen sistem nemogoč in je šolstvo eno prvih pogojev, ki govore proti in hkrati zahtevajo v svrhu svojega pomlajenja popolne narodno-šolske avtonomije. Ne pozabimo, da so narodni boji, ki jih je rodila današnja centralistična šola, srdečiji v državi kakor pred 50 leti in da je nezadovoljstvo večje; posebno ker je zavest narodov večja in polneša, da se bje boi za njih obstanek na polju šolstva.

Prikladno so besede grofa Ant. Turjaškega z ozirom na današnje razmere, ki jih je izvajal v državni zbornici, namreč: »Govorimo o pomlajenju Avstrije! Umetnost lišpa in šminke daje odzitemu telesu izraz mladosti le za kratko dobo, če pa hočemo trajno zopet vzbuditi in ohraniti mladost, je potreba vse drugih moči.«

Tako je tudi demokratizem, izražen le v geslu in avtonomija narodov, izvedena le v okrožjih, samo lišp in šminka, ki pomladi na zunaj in navidezno obraz države za kratko dobo. Simbol pravega pomlajenja je pa edino m'rovno gesto samoodločbe narodov, ki utrdi zadovoljnost narodov in pomladi s samoodločbo tudi nam vsem skupno državno idejo.

Za 50 leti centralistično državnega šolstva al pride 50 leti narodno-državnega šolstva, če hočemo zadostiti prvemu temeljnemu načelu, da zasledujemo državno idejo javnega blagra in splošnega blagostanja. Potem si tudi narod in država ne bota nasprotujoča poima in bo preskrbljeno za ono vzgojo, ki bo tvorila podlago državnega blagostanja in državne eksistence. Pripadalo bo: Bogu kar je božjeka, cesarju kar je cesarjevega, in narodu kar je narodovega!

Vladni načrt novega zakona o reformi učiteljske.

Popolnoma centralističen!

Kakor je mogoča uspešna demokratična državna uredba le na podlagi visoko izobraženih in socialno globoko zavednih državljanov, tako zahteva moderna demokratično urejena šolska organizacija s popolno pedagoško-didaktično avtonomijo učitelstva visoko izobraženega in globoko zavednega učitelstva z ozirom na veliko stanovsko — šolsko odgovornost, ki jo ima do naroda in napram družbi.

Prehajam k glavni točki razprave, t. i. vladni predlogi o reformi učiteljske izobrazbe, ki je predložena državni zbornici v razpravo.*

Pred nedavnim časom sem čital v neki razpravi o učiteljskih sledečo kritiko: »Čudna točka našega šolstva so tudi učiteljska, ki po »šolski noveli« streme za pomisleka vrednimi smotri. Izobrazbo učitelstva se hoče omejiti in pretvoriti na popolno šablonsko rokodelstvo in lo držati od globokejšega znanja oddaljeno. Predvsem pa je zahtevati, da država ustanovi zadostno število učiteljskih in ne dopušča, da se vzgajajo učitelji v manjvrednih zasebnih šolah. Ako bo razvoj, ki se v zadnjih letih kaže, še nekaj časa trajal, potem se bo približala učiteljska izobrazba pomisleka vrednim razmeram, ker izobrazba učitelstva ne bo prekasala mnogo izobrazbe, ki jo daje ljudska šola.«

Moderna izvedba bodočega šolstva zahteva visoko izobraženih učiteljev in le na tem temelju je mogoče izvesti avtonomijo šolske organizacije in učitelstva v ped-did. oziru.

Upoštevali so to poglavje in vprašanje tudi zakonodajalci pred 50 leti:

Tako se je naučni minister Hasner izrazil: »Prehajam k točki, ki je kardinalna točka vsega zakona, namreč k vprašanju učiteljske. — Učiteljska so tečaj, okrog katerega se vrte ves zakon. Tam je duševni element, ki šole oplodnjuje vpliva na šolo.«

Istotako je poudarjal pomen učiteljske grof Ant. Turjaški: »Glavna teža in težišče sedanje zakonske predloge je v poglavju, ki obravnava izobrazbo učnih moči.«

Sedanja vladna zakonska predloga je izzeta popolnoma iz celotnega zakona, vlada smatra učiteljske za državno javno šolo, enako državnim srednjim šolam. Zato je ta načrt izzvela iz ljudskošolskega zakona in ga predložila kot popolnoma samostojen in celoten zakon, ki ni z onim direktno vezan.

Ta pojav sicer ni nov. V resnici ni bilo jasno, kam naj se prišteva učiteljska, k ljudskemu ali srednjemu šolstvu. Zakonska predloga stremi za tem, da ga pristeva k srednjemu šolstvu in tudi organizira učiteljska enako, kakor je organizirano srednje šolstvo.

Ze prejšnje vlade so hotele odcepiti učiteljskono zakonodajo od ljudskošolskega zakona, t. n. pr. je naučni minister Hasner tozadevno rekel: »Predmet, ki se je v debati posebno poudarjal, so učiteljska. Izrečena je bila trditev, da ureditev učiteljske ne spada v državni šolski zakonik. Jaz bi posezel nekoliko v zgodovino! Ko se je bližal konec pretečenega zasedanja poslanske zbornice, sem hotel v popolnem poimovanju pravega smisla, da je v prvi vrsti od dobreza učitelja odvisno vse šolstvo, da dober učitelj iz slabega sistema lahko kaj napravi in da najboljši sistem v rokah slabih učiteljev nič ne pomaga, sem izdelal in hotel predložiti visoki zbornici specielan zakon o učiteljskih. — A nastal je posebno od strani Galicije velik odpor proti temu.

Tudi pod ministrom Badenilem je bil v prestopnem govoru naovodan den 27. maja 1897 poseben zakon o izobrazbi učiteljev, a ni prišlo do isteza.

Ne tajimo, da je reforma učiteljske izobrazbe nujno potrebna, kakor je potrebna reforma vsega šolstva, a s tem zakonom se ni nismo približali, ker kršimo proti prvemu temeljnemu načelu bodoče moderne reforme, da je namreč smatrati vse šolstvo kot celoten sistem in je tudi zakonito tako urediti vse šolstvo. Z izločenjem tega zakona se pa hodi ravno v nasprotno smer od pravilne reforme!

Druza temeljna napaka je zakonske predloge je, da je izvedena popolnoma na birokratičnem in utesnjenem vplivačem centralističnem sistemu. Še ono malo svobode in avtonomije, ki je v sedaj

* 995 priloga k stenogr. zapisniku drž. zbora — XXII. sežija 1918. vladna predloga: Zakon o učiteljski izobrazbi in usposobljenosti za učit. službo na obč. javnih ljudskih in meščanskih šolah,

nem zakonu vsaj formalno zastopana, jo nova zakonska predloga popolnoma izključuje.

Centralisti bodo zopet govorili s poročevalcem dr. Ungerjem, ki je v kosposki zbornici izjavil: »Ako hoče država izpustiti učiteljska v centrifugalni vrtnice, tedaj sledi, da bo vzgojena generacija, ki bo namesto k sredi, zastopala centralizirane tendence.«

Ali mi lahko rečemo, da strah ni tako velik, kakor ga vidijo oni, ki se boje za nadvlado. Nočem navedati zopet števil, ki nam jih je provzročil nesrečni centralizem — posebno na Koroskem in Stajerskem; rečemo pa, da ta sistem ne odgovarja svobodni šolstvu in ni le v škodo, da nam je avtonomistični sistem prinesel pravičnost in zadovoljstvo, ki so se ustvarili pravilno — in ne nasilno — stremiljenju k sredi ter bo povzdignilo vzvišenost državne ideje. Vsakdo jo bo nosil v srečo kot pravico, ki je dala narodu ravnopravnost in svobodo, ki je ne more enake številke in krivice, kakor smo jih navajali v začetku.

Ta sistem je edini, ki odgovarja moderni reformi šole; ki odgovarja bodoči mirovni formi človeštva, t. i. samoodločbi narodov. Šolstvo in ostane narodna zadeva! Ne samo nekateri narodi, ampak vsi narodi hočemo države, ki nam ohranjajo narode zdrave in zadovoljne; zato hočemo, da državna ideja ne bo nasprotujoča narodni ideji nobenega naroda, da ne bodo vladajoči narodi v imenu državne ideje zatirali drugih narodov.

In gotovo je, da v ta sistem spada brez dvoma tudi učiteljska!

Prihajam k tretjemu »ogrešku predloženega zakona, k preveč detajlnim določilom zakona, ki ovirajo vplivajo na razvoj šolske organizacije, in ki jim je podlaga ozkostrni centralistični birokratizem.

Že pre smo postavili princip, da naj vrhovna zakonodajna podaja samo temeljna načela, na katerih naj se vzgojuje; podrobna določila, posebno o organizaciji, na naj opušča. Ista, ako so tako definitivna, kakor mora zakon biti, bolj ovirajoče vplivajo na razvoj in uspehe in dovaajo do notranje otrplosti in šablonstva. — kar bi postalo šoli v škodo.

V kolikor je ta zakon razširjen in širši od dosedanih tozadevnih določil v državnem ljudskošolskem zakonu, so skoro vsi dodatki posneti iz odredb in dosedanih navodil, ki so bila izdana k zakonu. Resnica pa je, da se da odredbo ali navodilo spremeniti vsak čas, če se izkaže za nepraktično ali neprimerno razmeram, medtem ko se zakon ne da tako zlahko in ob vsaki uri spreminjati. V tem oziru oteževanje s podrobnimi določili tudi razvoju škoduje! Zakon obsega samo temeljna načela in principe v bistvenih vprašanih, a te jasno in določno izražene, brez dvojnih stališč in izjem ter preobširne ureditve odredbenim potem v načelnih vprašanih.

Določila pa, ki so posneta iz navodil, naj nadalje ostanejo v njih, pripadajoča delokrogu avtonomnih zastopov, da omogočijo svoboden razvoj in temveč uspehe.

Prihajam k obravnavi vladne predloge.

Vlada je razdelila zakonsko predlogo v sledeče dele: I. Učiteljska izobrazba, A. O državnih učiteljskih, B. O zasebnih učiteljskih. II. Usposobljenost za učiteljsko službo na obč. ljudskih in meščanskih šolah. III. Nadaljna izobrazba učiteljskega, IV. Končna določila.

§ 1. daje popolnoma samostojen značaj zakonu, ker določa smoter učiteljske izobrazbe.

§ 2. izraža vladno načelno stališče proti koelekciji.

§ 3. daje posebne pomisleke, ker razširja učno dobo od 4 let na 5 let, oziroma še več, in pridene eno leto tudi kot pripravljalni razred.

Največ nezdružljivo je v tem paragrafu. Odrredba se oddaljuje pravemu smotru ravno z nasprotno smerjo z ozirom na ločitev splošne izobrazbe od strokovne; bati se je, da se bo z razširjenjem učne dobe še manj dijakov posvečalo učiteljskemu stanu nego dosedaj; razširjenje učnih predmetov (v § 6.) ni v takem obsegu izvedeno, da bi zahtevalo toliko razširjenja učne dobe; ostaja pri temeljni napaki, da je v vsej mladosti, ko se ni moglo presoditi resnosti, nagnjeni, zmožnosti in veselja do poklica, že odločena usoda človeka; v tej določbi leži priznanje vlade, da se material vedno slabša, zato je potreba daljšega časa za izobrazbo; tako priznanje je tudi uvedba pripravljalnih tečajev, ki so prava rana na telesu za izobrazbo učiteljskega; tudi znižanje števila gojenčev na 35, ki sicer odgovarja moderni vzgoji šolstva, ni v skladu s tem načelom, ker se material vedno slabša in bo le temu zlu služilo to znižanje; uedolčnost se vidi v tem, da določa eventualno še razširjenje učne dobe, kar zopet provzroča nezmožnosti; material; zrcali se tudi tu pojav centralistične uredbe zakona, ki mesto avtonomije šolskih zastopov uveljavlja odredbeno pot. Popolnoma je pa zgrešena pot in sredstvo, s katerim hoče vlada zaceliti rano na učiteljski izobrazbi in hiranju učiteljskega stanu, ker prezira pravi vzrok nazadovanja.

Resnica je, da učiteljski stan danes hira in da postajajo posledice tega hiranja vedno usodnejše in postanejo kritične, ako bo šlo tako dalje. To hiranje ni hiranje telesnih moči učitelstva, ki se sicer tudi že pojavlja, a je hiranje zaradi pomanjkanja učiteljev; to se pravi, slovenski narod bo kmalu popolnoma brez učiteljev, če bo šla tako naprej! Tudi ta vladna predloga — bodimo odkriti! — je v prvi vrsti namenjena temu hiranju in ne zvišanju učiteljske izobrazbe in § 3. je le obliž na to rano, s katerim naj se celi.

Resnica je tudi, da po 50 letih razvoja danes tudi ne zadošča več tedanja uredba šolstva in izobrazbe učitelstva in bi šolstvo ostalo vedno na isti stopnji, če se ne dvigne duševni element, ki oplojuje vpliva na šolstvo, kakor se je izrazil naučni minister Hasner — o učitelstvu.

Učitelstvo vidi veliko oviro pri svoji izobrazbi v tem, da podajajo učiteljska šole splošno izobrazbo, kar ovirajoče vpliva na strokovno izobrazbo. Posebno se to opaja z ozirom na dejstvo, da je jako neenotna predizobrazba s katero prihajajo dijaki na učiteljska. V tem oziru so se izrekle učiteljske organizacije za nujno reformo, da se strokovna izobrazba loči od splošne izobrazbe in da se predizobrazba uredi tako, da bo popolnoma enotna. In sicer naj se splošna izobrazba popolnoma izloči iz učiteljskih akademij. V razširjenju učne dobe na sedanih učiteljskih v 5 letnikov, oziroma celo na 6 let je pa videti, da se hočejo učiteljska šola pečati s poglobljenim splošno izobrazbo — nego dosedaj.

Resnica je, da prihaja vedno slabšeje material na učiteljska, da je potreba daljše izobrazbe, ako se hoče ohraniti vsaj kvalitativno enako izobraženo učitelstvo, kakor je bilo ono pred 50 leti; a resnica je tudi, da se že njih več ne mara posvečati učiteljskemu stanu, da število onih, ki se vstopajo v učiteljska, pada od leta do leta, ne samo po predizobrazbi, temveč tudi po številu.

Kam vede taka pot narod in državo, lahko uvideva vsakdo, in so — mislim — uvideli tudi oni, ki so predložili ta zakon.

* Glej prilogo »Učit. Tov. z dne 26. jul. 1918. v kateri je prioben ta zakon izvemši določila o zasebnih učiteljskih, in »Popotnik« št. 4. 1908. ki prinaša tudi razpravo o tem.

Lahko pa tudi smelo trdim, da bo po tem zakonskem načrtu število učiteljev še bolj padalo nego dosedaj. Kdo se pa bo posvečal učiteljskemu stanu, ako bo moral po dokončani ljudski ali meščanski šoli še 5 ali 6 let študirati na učiteljski in potem ne more izhajati s svojo plačo — kar za službo, ima poleg tega odgovorno in težko službo, čisto vsled političnih odnošajev nesvobodno in zatrenjeno, brez drugih dohodkov, ker so mu po zakonu prepovedani. Če dela še več, si s trudom in delom ne more pomnožiti zaslužka!

Mari vstopi po 8. razredu ljudske šole v trgovski tečaj ali po meščanski šoli v trgovsko šolo in v kratki učni dobi konča svoje praktične študije. Če je podjeten in uporaben, je zaslužek večji od učiteljskega, predizobrazbe ni bilo potreba tolike, časa manj za njo, je prei pri kruhu, ni toliko odgovornosti, se lahko izogne vsem neslužbenim šikanam, če je podjeten in sposoben raste z večjim delom tudi zaslužek; neomejena mu je tudi svoboda za postranski zaslužek v prostem času. Z delom in pridnostjo postane lahko samostojen!

Kdo se bo še posvečal učiteljskemu stanu, če se stavi še večje pogoje: življenjski pokoji pa rastejo od dne do dne in z njimi pada vrednost, ki jo doprinese učiteljska služba. S 5- do 6letno učno dobo se ne ozdravi te rak-rane na učiteljskem stanu, ampak se jo gotovo še poslabša.

Ne odgovarja pa tudi razširjenje učnih predmetov (po § 6.) razmeru razširjenja učnega časa za eno, oziroma dve leti. Kdor pozna učno uredbo na današnjih učiteljskih, ta bo lahko trdil, da se na podlagi § 6. ne bo mnogo spremenila izobrazba učitelstva. Pogled na učne predmete in primerjavi s § 29. državnega ljudskošolskega zakona iz leta 1869. nam kaže, da je podaljšanje učne dobe namenjeno v prvi vrsti splošni izobrazbi, ki jo premalo prinese gojenca na učiteljske in ne izobrazbi. In ta pot in način lečenja te odprte rane gotovo ni pravilen, ker je na drugi strani resnica, da sedanjí čas zahteva časi primerne poudarke in izpremembe učiteljske izobrazbe, ne pa stremiti le za tem, da se ohrani sedanja stopnja izobrazbe učitelstva, da ne bo še bolj padla — kar edino morda zmoro odpomoči ta zakon. Za temeljito reformo je pa potreba korenite in odločne spremembe, ne pri tem § in ne na ta način, ampak v prvi vrsti pri spremembi učnih predmetov in učnega načrta, in pri izpremembi in ureditvi finančnih vprašanj.

Prezgoden vstop na učiteljske in prevelika mladost, v kateri se že odloči bodoči poklic človeka, kaže pomanjkljivo točko v našem vzgojnem in šolskem sistemu. Često se maščuje to nad človekom samim in postane usodno zanj. V tem oziru pa se seveda tudi pot, oziroma šestletna doba ne obrača k boljšemu, temveč le utrjuje tak sistem. Posebno so v tem oziru obsolati pripravljalni tečaj, ki bi jih lahko primerjali z nekakimi limonami, na katere se se sede absolvent pitega razreda ljudske šole — z veliko domišljijo in naivnim naziranjem, »da postane učitelj« — in na podlagi katerih se potem pripelje uletega ptička v kletko.

S petletno učno dobo i etorej gotovo, da se razmere učiteljskega stanu in izobrazbe ne zboljšajo, ampak je prej računati, da se še poslabšajo in postanejo za narodno in državno ljudsko izobrazbo, ki jo moramo imeti vedno pred očmi, še usodnejše, ker podpira štetna učna doba nezdrav sistem.

§ 4. nam še bolj pokaže nezdrave razmere v sedanjem sistemu učiteljske izobrazbe.

Prvi pogoj vsakega temeljitosti in časi primerne preureditve izobrazbe učitelstva je ureditev enotne in čimvečje splošne izobrazbe ob vstopu na učiteljske. Predizobrazba naj zavzema enako stopnjo za vse, da je z njo brez vsprejemnega izpita zagotovljena možnost uspešnega zasledovanja učne stvarine, ki temelji na modernih zahtevah.

Zahteve, ki se jih stavi kot pogoj z ozirom na vsprejem v učiteljske, t. i. predizobrazba, gredo še vedno rakovo pot. Popuša se, ker učiteljski stan hira. Skoro nastopi trenutek, ko bo napočila kriza in sodni dan za šolstvo, in vidim tudi, kako bodo vlekli s polnim parom tedaj voz z blata.

Prvotni državni ljudskošolski zakon iz l. 1869. je v § 32. zahteval sledeče: »Da ima gojenec res primerno predizobrazbo, mora dokazati s strogo preskušnjo pred vsprejemom. Ta preskušnja obsega vobče tiste predmete, ki se poučujejo v nižji gimnaziji ali realni, izvemši te jezike.«

Poslabšala je potem predizobrazbo »šolska novela« iz leta 1883., ki zahteva še samo »tiste učne predmete, ki se obvezno uče v meščanski šoli.« — Iz srednje šole ne zahteva niti štirih razredov.

Se boli popustljiva je sedanja odredba, ki omogočuje celo vstop s 14., oziroma še celo s 13 in pol letom. Lahko trdim, da nam kmalu napoči dan, ko bo omogočen brezpogojen prehod iz ljudske šole v učiteljske. To bi značilo prehod k duševnemu bankrotu ljudske izobrazbe!

Nasprotno pa je resnica, dokler ne bo zvišana predizobrazba, toliko časa ne bo zvišana strokovna izobrazba učitelstva, in je vsak zakon reakcionaren, ki tega ne upošteva. Dvigniti izobrazbo učitelstva se pravi, dvigniti tudi predizobrazbo, na kateri naj bo zidana končna, strokovna izobrazba; prevzemati pa še večje naloge splošne izobrazbe, ki bi jo morala dati že predizobrazba, na učiteljska, se pravi, zaiti v obremenjevalni sistem!

Poglejmo v zgodovino! Z novim državnim ljudskošolskim zakonom leta 1869. se je pravzaprav šele ustvaril pri nas učiteljski stan. Pravno razmerje učitelstva do družbe se je pričelo šele tedaj razvijati. Velik je bil napredek po zakonu z ozirom na šolstvo, a ne vsoreden, žalibog, z ozirom na učiteljski stan. Lahko smelo trdim, ako se ne bi dvigal učiteljski stan sam, na podlagi svojih listov in organizacij, bi že zdajva odpovedal in bi ne odovarjal več svojih nalogi!

Tako je pri nas postalo danes učiteljsko vprašanje socialno zlo!

Prisli smo pa z ozirom na naroden in splošno človeški razvoj do tiste točke, da tudi učiteljska samopomoč več ne zadošča. Napredek raste in z njim zahteve, zato mora z njimi vedno napraviti zopet velik korak naprej tudi učiteljska izobrazba. In danes ne more temu nihče drug pomagati, nego nov moderen zakon o tem vprašanju. Zakonita pomoč so edino prava pot — ker zakon ne odgovarja več času!

V prvih letih po novem državnem ljudskošolskem zakoniku in še desetletje potem so se priklajali na učiteljske gojenca iz 6., 7. 8. razreda gimnazije, Celu z gimnazijsko maturo. — Ugled novega učiteljskega stanu se je povzdignil in je zadoščal nadarjenemu gojenca, da se je posvetil temu stanu, ker ni imelo na razpolago dragih sredstev za študij na visoki šoli. Gmotno stanje je bilo tedanji razmeram in cenemu življenju primerno. Zato so se priklajali! Potem so se razmere poslabšale, življenje se je dražilo, a učiteljski stan je ostal v istih razmerah. Število kandidatov je pričelo padati od leta do leta, predizobrazba pa še celo. — In v sedanjí vladni predlogi leži priznanje, da smo pred bankrotom ljudske izobrazbe!

Statističnih podatkov o predizobrazbi kandidatov in kandidatini žal tu ne morem navajati, ker so preobširni in se sklicujem tozadevno na razpravo, ki jo priobčim tekom prihodnjih mesecev v »Popotniku«, našim znanstveno-pedagoškem listu.

Posnemam samo glavno, da je predizobrazba povečini padla — posebno pri kandidatinih — na ljudskošolsko izobrazbo; 5. razred in pripravljalni

tečaj, ki pomaga onim iz nižjih razredov. Značilna je sledeča pripomba, ki jo je prejela »Zaveza jugoslovanskih učiteljskih društev« k statističnim polam: »Kar se tiče ljudske šole, je največ pač iz 5-razrednic. Iz nižje organiziranih šol prihajajo dekleta večinoma v pripravnico in vstopijo od tod drugo leto v prvi letnik učiteljskega, zato je tudi število onih, ki vstopajo iz pripravnice, skoro vedno večje.«

Brez reforme v predizobrazbi ni mogoča dobra reforma učiteljske izobrazbe, zato naj se oprije tam, kjer se dvigne predizobrazba; poprimo naj se za podlago vsake reforme, za finančno stran vprašanja. Enkrat se mora to izvršiti, upoštevajoč izključno korist naroda!

Na dvoje vprašani je še prele opozoriti, preden preidemo do nadaljne razprave. To je pozori pevške ga posluha, in še eno nezdravo razmerje, glede neenake predizobrazbe. Zahteva, da je pogoj za vsprejem na učiteljske posluh, je nazadnjaška, ker ni res, da so le dobri muzikanti lahko dobri učitelji. Druga slaba posledica je ta, da zaradi neenake predizobrazbe mora gojenec z višjo, srednješolsko izobrazbo ponavljati isto snov, ki se jo je z ozirom na šolstvo izobrazbo učil pri štiri leta. V tem tiči za nadarjenega učenca velika izguba časa.

Prihajam k statistiki, ki nam dokazuje propadanje učiteljskega stanu.

Po številu gojenčev, vstopivših v I. letnik, se da približno presoditi tudi število absolventov po štirih letih. Vendar so tudi te številke maksimalne, ker iz raznih vzrokov jih vedno tekom štirih let nekaj odpade. Priraskov ni!

Moško učiteljske v Gorici nam kaže od leta 1911. do leta 1917. sledeče padanje števila vstopivših gojenčev: 47, 41, 42, 43, 0, 12, 8. Zadnje tri številke značilno »voine zaposlovalne tečaje« goriskega učiteljskega v Ljubljani, druge normalno učiteljske v Gorici.

Drugi del »vojnih zaposlovalnih tečajev« goriskega učiteljskega, ki je bil v Trstu, nam izkazuje v letih 1915. do 1917. vstopivših kandidatov: 6, 10, 17. Zakaj je tu število narasčalo, o tem bom obširneje govoril v »Popotniku«. Rečem le, da so več nezdrave lokalne srednješolske razmere v Trstu pripomogle k temu nego resnično napredovanje stvari.

V letih 1919. do 1921. se nam obeta na Primorskem: 6, 22, 25 učiteljev. V drugih letih je bilo absolventov vedno 30 do 40 vsako leto. Da je material tudi mnogo slabši, o tem govore statistični podatki predizobrazbe. Poleg tega so tudi učni uspehi nemogoči in zaostajajo ti absolventi daleč za onimi iz normalnih razmer. Če računamo, da so bili in se bodo kandidati vpoklicali k vojakom med študijem, v 3. ali 4. letniku, tedaj moramo računati na še manjše število absolventov. Tako je v letih 1916. do 1918. število učiteljskih abiturientov padlo prav iz tega vzroka pod število, ki bi jih moralo dati v teh letih učiteljske, če računamo po številu vstopivših kandidatov v letih 1912. do 1914. Ti kandidati niso obiskovali pouka v III. in IV. letniku in se tudi ne udeleževali praktičnih vaj, temveč so napravili enostavno »vojni izpit« čez te letnike in potem »vojno maturo«. Kakšen bo ta narasčal, to si lahko vsakdo predstavlja, kdor ima kaj upogleda na pedagogiko.

Povdariti moramo, da število kandidatov v I. letnikih vsled vojnih razmer ne bi smelo padati, ker volašča tu še ne pride do vpliva. Razvidno je, da ima hiranje učiteljskega stanu drugo svoj vzrok. Vsled vojne bi bilo v I. letnikih lahko ravno toliko kandidatov kakor jih je bilo pred vojno ali pa še več, če bi bile pravne razmere učiteljske boljše, tako da bi se hoteli ljudje še posvečati učiteljskemu stanu. Če odpremo statistiko, kako število abiturientov, recimo od leta 1910. dalje do danes pada in kako nizko je padlo z ozirom na abituriente učiteljskega staru, imamo pred seboj vso žalostno sliko ljudske izobrazbe, ki se nam odpira v začetku našega svobodnega narodnega življenja v naši Jugoslaviji.

In po volji, če se razmere učiteljskega stanu izdatno ne zboljšajo, bo število padalo naprej in z njim bo padala ljudska izobrazba jugoslovanskega naroda in se bodo širile nezdrave razmere v jugoslovanskem šolstvu.

Statistika mariborskega učiteljskega nam za danes še ni na razpolago in to doprinesemo pozneje v »Popotniku«.

Ljubljansko moško učiteljske nam kaže od leta 1911. do 1917. sledeče število kandidatov vstopivših v I. letnik: 25, 30, 42, 48, 45, 30, 29.

To se pravi, da nam je v letih 1919. do 1921. pričakovati, — če pojde vse po sreči in se tudi vsi posvetijo učiteljskemu stanu, — na Kranjskem: 45, 30, 29 učiteljev. Pripomniti moramo, da bi tu število še bolj padlo, če se ne bi ustanovil v zadnjih letih pripravljalni tečaj, ki je vsaj umetnim potom vzdržal nekoliko učiteljski stan še pri življenju. Letos sta se na učiteljske prijavila 2 kandidata prip. teč. jih pa da za 1918. leto 18; vsega torej 20. Primanjkuje jih pa na Kranjskem že sedaj 180 do 190 učiteljev.

Učiteljski stan na Slovenskem jemlje normalnim potom svoj konec. Kaka mizerija učiteljskega stanu in šolstva je na Hrvaškem, smo čitali te dni v listih. Hiranje in padec stanu po vojni bo še hujši, ker gre zelo mnogo starejših učiteljev v pokoj, mnogo jih je v vojni padlo in mnogo se jih sploh več ne vrne k učitelstvu. Kriza se veča, položaj je vedno kritičnejši, ker je bodočnost šole in s tem izobrazba ljudstva v nevarnosti, kar bo posebno za naš jugoslovanski narod lahko usodno.

Predložene statistike nam torej jasno kažejo, da število učitelstva in predizobrazba redno in hitro pada in se nam odpira žalostna perspektiva bodočnosti v narodni izobrazbi.

Leta 1909. je bilo n. pr. na Kranjskem 504 učiteljev in 561 učiteljic, skupno 1020 učnih moči; l. 1917. je bilo le 478 učiteljev (207 mobiliziranih) in 885 učiteljic, skupaj 1363 učnih moči. Število moških učnih moči pada in je padlo v teh letih za 26, nasprotno pa je naraslo število ženskih učnih moči za 324.

Gotovo je, da se nam odpira v tem pogledu jako slaba bodočnost, posebno pri nas na jugu, in komur je kaj ležeče na ljudski izobrazbi, ta mora stremeti za tem, da obvaruje ljudsko izobrazbo pogubne bodočnosti in da pomaga odpomoči tam, kjer se edino da ompomoči temu vprašanju. Urediti in izboljšati je »pravne razmere učitelstva«, t. i. oddelek V. od § 48. do § 58. sedanjega državnega ljudskošolskega zakona. Predvsem gmotno vprašanje učitelstva, katero edino je glavni vzrok hiranja tega stanu. Brez rešitve in obravnave tega oddelka zakona ni mogoče zvišati izobrazbe učitelstva! Iz tega razloga se torej tudi jasno vidi, da je predložena zakonska predloga zgrešena, ker ne obsega tudi oddelka o pravnih razmerah učitelstva.

Nujno potrebno je, da se popravi napaka zakonodajalcev iz leta 1869., ki so sicer državi priznali vse pravice nad ljudskim šolstvom, a nikakoli dolžnosti. Že tedaj se je v debati izrazila bojazn, da ne bodo zmogle občine bremen, ki se jim nalagajo in poklicale se je dežele na pomoč, ki so prevzele nase učiteljske plače. Ali pa niso danes dežele istotako odpovedale, ali ni danes vse učitelstvo v pomanjkanju in to že pred vojno; ali niso omagale tudi dežele in odpovedale z ozirom na šolstvo?

Poglejte statistike! Šolstvo propada, in prav v navedenem je vzrok: posebno v naših južnih deželah je z ozirom na druge dežele daleč zaostalo.

In v sedanjih težkih časih? Država je zvišala prejemke državnim uradnikom, da isti ne omagajo, ker so razmere silovito rastle in se poslajšale; dežele so pa popolnoma omagale in odpovedale, in ljudsko učitelstvo je ostalo v pomanjkanju in bedi. Da si ohrani življenje, se je vrglo z vso silo na postranske zaslužke, šolstvo je postalo postranska stvar in propada od dne do dne — več nego zaradi vojnih razmer, zaradi pomanjkanja učitelstva. In še drugo! Vlada je zaprla deželne zbornice in učitelstvo je ostalo popolnoma na cesti!

In kdo naj pomaga? Kdo je dolžan pomagati? Mislim, da ni dvoma, da je država dolžna pomagati!

Poročevalec dr. Unger se je izrazil v državni zbornici: »Ako se od strani države izroči na razpolago učitelstvo, tedaj se je izročilo ljudsko šolstvo.« — In danes lahko trdimo, da se je izročilo učitelstvo, in sicer stradanju in pogini, in z njim — je pravilno rekel dr. Unger — se je izročilo tudi šolo duševnemu in moralnemu stradanju in poginu.

Ne pozabimo, da je bilo leta 1908. na Kranjskem 127 definitivnih učnih mest zasedenih z nedifinitivnimi učnimi močmi; leta 1909. je bilo 128 takih mest; leta 1911. jih je bilo pa že 165. Kot vzrok navaja uradno poročilo, da ni bilo zadostno število kvalificiranih učnih moči na razpolago. Žal, nimam na razpolago statistike, a število se ni zboljšalo, temveč se je sigurno do danes mnogo poslabšalo.

Poleg tega je bilo 1908. leta 40, 1909. leta 39, in 1911. leta 31 takih učnih moči namesčenih, ki sploh niso bile usposobljene za učiteljsko službo.

Že v prejšnjem oddelku sem navajal, kako malo prispeva država pri nas k ljudskemu šolstvu in da je glavno v tem napaka državnega ljudskošolskega zakona. Na razpolago imam statistiko iz leta 1890. V glavnem se bo razmerje ujemale, ker kolikor več izda sedaj država, za toliko so se splošni izdatki za ljudsko šolstvo pomnožili. Lahko nam služi še danes to za merilo!

Izdatki za ljudsko šolstvo v Avstriji, so z ozirom na izdatke, ki jih žrtvuje Francija in Pruska, pri nas jako, jako skromni. Avstrija je izdala leta 1890. za ljudsko in meščansko šolstvo 81.859.758 kron, Prusija 212 milijonov kron. Najobčutnejše je pa, da država toliko kakor nič ne prispeva k temu. V primeri z vsemi izdatki nosi država samo 0,9% in če subvencije za razne specialne tečaje odračunamo je bilo to leta 1890. celo samo 0,64%. Prusija prispeva iz državne blagajne k vsem svojim šolskim izdatkom 40-1%, kar znaša od 212 milijonov vseh izdatkov 80 milijonov državnih prispevkov. In tem 80 milijonov stoji nasproti samo pol milijona kron, ki ga je prispevala država pri nas v tem letu za ljudsko šolstvo.

Po letu 1866. so bile izrečene besede, da na bojem polju ni zmogalo prusko orožje, ampak v prvi vrsti pruski ljudskošolski učitelj nad našim. In leto 66. je bilo pravzaprav oče našega novega državnega ljudskošolskega zakona!

V Franciji si država mnogo prizadeva, da z državnimi sredstvi pospešuje šolstvo. Leta 1867., ko je bila Francija še cesarstvo, je bilo izdano iz državne blagajne šest milijonov frankov. Demokratična republika je izdala leta 1913. iz državne blagajne 33 milijonov frankov, 1884. leta 100 milijonov frankov in 1902. leta že 222 milijonov frankov.

Tudi Avstrija bo morala napraviti konec tem sramotnim in nevdržnim razmeram in stanju, da za ljudsko šolstvo tako malo prispeva in skrb za sredstva v svrhu povzdige ljudske izobrazbe prepušča popolnoma občinam in deželam.

Popraviti moralo napaka, da se v drž. zbornici l. 1869. ni podrobno razpravljalo o § 55. drž. ljudskošolskega zakona, kako ga bodo izvedli, in ako mu dajo občine in dežele uspešno garancijo. Doba 50 let nas uči, da je država primorana ljudski izobrazbi v korist postaviti v tem oziru nekaj minimum, ki bi šel z dohodki državnih uradnikov paralelno, in bi tudi sama morala pomagati z gmotnimi sredstvi. To bi v § 55. v konkretni obliki morala navesti.

Poslanec Jäger je leta 1869. povdarjal v državni zbornici, da občine ne bodo mogle zagotoviti učitelstvu zadostnega gmetnega stanja.

In danes smo prišli do te točke, da bo primorana država pomagati, ne samo zaradi učitelstva, ampak zaradi ljudske izobrazbe, ki trpi pri tem!

Če bi vlada konsekvntno postopala, bi morala analogno s podražavljenjem učiteljske in izobrazbe učitelstva (analogno, kakor je urejeno pri srednjem šolstvu) podražiti tudi ljudskošolsko učitelstvo in potem, da prevzame vse ljudsko šolstvo. A kar najmanj sleji iz sedanjega zakona: če je prevzela vse pravice nad učitelstvom, vso vzgojo in izobrazbo kot svojo last, da bi potem morala prevzeti vsa določila o pravnem razmerju učitelstva, t. i. V. odd. drž. ljud. zak. v ta načrt. Če je vzela pravice nad učitelstvom, da prevzame tudi dolžnosti!

S tem si pa nismo v nasprotju s svojo zahtevo po avtonomiji šolstva! Če država prevzame stroške, še ni posledica, da mora prevzeti tudi vse pravice. Nasprotno! Demokratična država prepušča pravice ljudstvu: občinam, deželam in narodom. Ona ve, da je v avtonomiji zadovoljstvo narodov, da je v gospodarskem blagostanju narodov zadovoljstvo istih in da je v zadovoljstvu in blagostanju narodov tudi potem zadovoljstvo in blagostanje države. Če prevzame država izdatke za kako obče-koristno stvar, prepušča pa pravice in oblast narodom, se s tem samo zaveda svoje naloge, ker je zato tu, da pomaga h gospodarskemu blagostanju svojih članov in njih duševnemu napredku. Ona se zaveda, da je denar, ki ga izda za ljudstvo, itak od njega samega.

Če bi si pravice delili narodi sami in bi breme nosila država, bi bile pravičnejše razdeljene pravice in breme in to ne samo z ozirom na ljudsko, ampak tudi z ozirom na drugo šolstvo.

In da država s tem prevzame stroške za obče-koristno napravo, ki je tudi državi v prid, ker je potrebna nie članom, o tem ni dvoma. Da je država dolžna pomagati, tudi ni dvoma. Poslanec Schindler je rekel v državni zbornici: »Ne pozabimo, da z dobro šolo napredujejo z otroki tudi starši, imeli smo že priliko opazovati, koliko izobrazbe prinese otrok z šole v lastno hišo.«

In s slabo šolo, lahko trdimo danes, pada tudi izobrazba doma, izobrazba narodov in izobrazba države.

Ako pa hočemo dvigniti izobrazbo ljudstva še bolj, je gotovo § 4. temelj in pričetek te reforme. Povzdigniti je treba predizobrazbo ob vsprejemu na učiteljska in s tem izobrazbo učitelstva; a dati je pogoje, ki so potrebni za tako reformo in povzdigo, t. i. urediti in reformirati je tudi pravne razmere učitelstva.

§ 7. govori o tem, da učna snov odgovarja splošni učni snovi srednje šole. Iz učnih predmetov, samih v § 6. to pač ni razvidno. Sploh se učni predmeti niso v bistvu mnogo izpremenili. V nekaterem ta načrt popravilja, kar je poslabšala »novela« leta 1883. Vendar lahko rečemo, da je bilo formalno že dosedaj učiteljske enako srednji šoli, z ozirom na veljavnost mature. Vendar v svojem

bistvu ne, ker je bil učni načrt z ozirom na splošno izobrazbo povečini enak še nižji srednji šoli in je le deloma posezel v posameznih predmetih v enak obsegu, kakor ga ima višja srednja šola. Dogajalo se je, da so gojenci ponavljali učno snov, ki so jo prinesli s seboj in so svoje znanje le malo poglabljali in razširjali. Zahteva je v tem, da ne bodo učiteljska samo formalno odgovarjala srednji šoli, temveč se tudi z ozirom na učne predmete in učne načrte popolnoma krila z višjimi razredi srednje šole, izvemši tuje jezike in strokovno izobrazbo. A to stališče bi moralo biti jasneje izraženo.

Moderna izobrazba in vzgoja učitelstva stremi za tem, da se splošna izobrazba popolnoma loči od strokovne in se strokovna izobrazba približa akademski izobrazbi.

Tudi te zahteve učitelstva smo bili že bližje, a nam je to poslala »šolska novela«, § 42. drž. šol. zak. iz leta 1869, se je glasil: »V svrhu širše izobrazbe za učiteljski poklic naj se ustanove posebni tečaj (pedag. seminarji) na univerzah in tehničnih visokih šolah. Podrobna določila o tem izda ministrstvo za uk in bogočastje.«

To določbo je »šolska novela« iz leta 1883. črtala in namesto nje postavila sledečo: »V svrhu nadaljne izobrazbe učitelstva, posebno v predmetih za meščanske šole, je ustanoviti posebne tečaje.«

§ 7. tudi pravi, da naj bo v zadnjih dveh letih strokovna in praktična izobrazba v ospredju. Če torej odpade po modernem načrtu splošna izobrazba v teh letih in se isto izloči iz učiteljske, bo zadoščal ta čas za moderno strokovno-praktično izobrazbo.

Modern načrt učiteljske izobrazbe zahteva popolno srednjo šolo, da se ne zapre pot na visoko šolo zmogljivim gojencem in se s tem napravi tudi enotno predizobrazbo in pogoje za višjo strokovno izobrazbo. Poleg splošnih, za učiteljski poklic potrebnih strokovnih predmetov, bi prišle v poštev še pomožne vede pedagogike, poleg katerih bi važno mesto morale zavzemati tudi filozofija, fiziologija, sociologija, higiena in kot za ljudsko in meščansko šolo potreben bi bil pouk o pravnem in ustavnem življenju, risanju, telovadbi z vsemi oddelki telesne vzgoje in petje z glasbo, v že omejenem smislu.

Ker bi bila predizobrazba enaka srednji šoli, je mogoče potem še vedno dopolnjevanje znanja z drugim visokošolskim študijem.

§ 8. obsega ono določbo, ki jo ima § 31. sed. drž. lids. zak. in glede katerega so se bili boji v državni zbornici leta 1869. Je to določba, ki ima urejati narodno, oziroma jezikovno ravnopravnost z ozirom na učiteljska.

Goriški poslanec Pajer je dejal v državni zbornici glede tega vprašanja sledeče: »Kaj nam daje § 6. (l. 1869.) za garancije v narodnem oziru? Po tem § je deželnemu šolskemu svetu dana pravica, določati učni jezik na ljudskih šolah: deželnemu šolskemu svetu, na katere ima ministrstvo vpliv in v katerih so narodni zastopniki v manjšini. Kar se pa tiče učiteljske, so ista pripuščena popolnoma ministrstvu in v tem oziru bi se lahko skliceval na izjave, ki nam jih je ministrstvo v tej smeri objavilo.«

O jezikovni uredbi na učiteljskih smo že govorili, da nam vsiljuje tuji jezik. Centralizem, ki se v glavnem zrcali v tej določbi zakona, se je v predloženem zakonskem načrtu razširil na vse določbe. In to je glavni vzrok, zaradi česar se moramo izreči proti temu zakonu, ker se sklicujemo pri tem na postopanje v teh 49 letih in na razmere na naši zemlji, ki smo jih opisali že prej in so sad centralističnega sistema.

V tesni zvezi s tem § sta tudi §§ 6. in 17. šol. zak. l. 1869. Posebno germanizirano tendenco ima § 17., ki se glasi med drugim tudi: »V nemških meščanskih šolah je dati tudi priliko, da se otroci nauče nemškega jezika.«

Ali niso vsi jeziki v Avstriji po drž. osn. zak. ravnopravni? Zakaj je ravno nemški jezik protežiran? Zakaj se ne glasi ta določba tako, da naj se da na nemških meščanskih šolah prilika priučiti se kakemu slovanskega jezika? Ali, da naj se upelje sploh kak drugi jezik? Tu je kosček tistega državnega jezika, ki so ga vsemenci v teh vojnih letih hoteli javno upeljati, ki ga sedaj tiho upeljujejo in katerega tendenca leži tudi v predloženem zakonskem načrtu!

Že v državni zbornici leta 1869. je tedanji naučni minister Hasner glede tega zavrnil napačno tolmačenje tega poglavja zakona z besedami: »Dr. Toman je z ozirom na pouk nemščine v meščanski šoli napravil popolnoma netočno, a celo nepravilno opazko. Zakon pravi vse kaj drugega! Zakon le določa, da naj bo dana prilika za učenje nemškega jezika. Gospod poslanec pa je rekel, da se mora po zakonu vsakdo učiti nemščine.«

Poglejmo, kako se je prakticalno! Odločilni glede uvedbe nemščine so bili deželni šolski sveti, torej državna šolska oblast. In ti niso smatrali le za prostovoljno dejanje upeljavo nemščine v meščanske šole, temveč so si tolačili tako, da so sklicovali se na ta § uvažali nemščino v meščanske šole. Tako so se razvile stvari, in pogled na naše meščanske šole nam potrjuje, da se je tako tolačilo to odredbo. Vendar pa je po členu XIX. drž. osn. zakona siljenje k učenju tujega jezika nedopustno.

Ali pa ni enaka določba v drugem oddelku § 8. predložene zakonske predloge?

V sedaj veljavnem državnem ljudskošolskem zakonu se glasi § 31.: »Kjer bo potreba, naj se da gojencem prilika, da se izobrazijo (Op.: na učiteljskih) v kakem drugem deželnem jeziku, da dosežejo usposobljenost poučevati tudi v tem jeziku.« Na podlagi te določbe se ne more n. pr. v Dalmaciji, Galiciji, Istri, Trstu upeljati na učiteljskih nemščina kot drugi jezik, ker v teh deželah ni nemščina deželni jezik.

Sedaj predloženi zakon pa ima v § 8. to določbo spremenjeno in sicer se glasi: (Jezikovno uredbo učiteljske uredi minister). »Pri tem naj se oziroma kolikor mogoče na to, da se nudi gojencem tudi prilika za priučenje drugega deželnega jezika ali kakakega drugega v Avstriji navadnega jezika.«

O tem jeziku bodo stavile predlog državne šolske oblasti in kot »kak drug v Avstriji navaden jezik« ima nemščina odprto pot tudi na učiteljska preje navedenih dežel.

Da se ne bo sililo učiti se tega jezika o tem ni govora, ker dovoli govori dosedanja praksa. Edino, če postanejo šolske oblasti v resnici narodno avtonomne, imamo garancijo za jezikovno ravnopravnost. Po predlogih dosedanjih šolskih oblasti pa imamo celo na Kranjskem, kjer prebiva samo 5% Nemcev, nemščino na učiteljskih na prvem mestu, kot učni jezik, na Koroškem pa za 100 tisoč Slovencev slovenščina niti v poštev ne pride.

Ravno nasprotno izgledajo jezikovne razmere na šolah danes pri nas, kakor so nam jih tolačili nekdanji zagovorniki centralizma! In sedaj, po tem popustilu, naj se spominimo tudi § 6., ki za učnim jezikom navaša še kot predmet »kak drug živ jezik.«

Pripominjam naj še in se spomnim svoječasnega boja za delitev deželnega šolskega sveta na štaterskem. Že tedaj je bilo izrečeno stališče našega naroda do te korporacije, in ravno zaradi jezikovnih določb se ji ni moglo zaupati.

Poslanec Schindler je sicer dejal v državni zbornici leta 1869. glede § 6., ki nam ureja jezikovno vprašanje: — »toda ko sem prebral § 6. tega zakona, sem izprevidel, da topot ni mogoče postaviti narodnih pomislekov popolnoma v ospredje za protizvajanja, morda vsaj tako ne, kakor se je tu vršilo.«

Danes je minilo skoro 50 let od tedaj in sedaj se vidi, da so bili ti pomisleki upravičeni, ker nam je postopanje to dokazalo in nam statistika tako govori.

Država utemeliuje pravice nad učiteljski s tem, da je prevzela vse stroške za učiteljsko izobrazbo, ki jih sicer za šolstvo nosijo občine in dežele; in tudi, da si hoče s tem zasigurati pravičen razvoj vzgoje z ozirom na državno idejo.

Prej smo že rekli, da demokratična država deluje gospodarsko razbremenjevalno z ozirom na obkrožnostne naprave in pušča vkljub temu avtonomijo in pravice narodu. Zaveda se, da je denar države denar narodov, ki so si izbrali državo, da jim varuje njih pravo in pospešuje njih interese. S krepkimi narodi bo krepka država, kajti s tem, če država podpira narode, nasprotno pa jim pušča neomejene njih pravice in samovoljo, utrjuje v teh narodih državno misel in krepi s tem sama sebe.

Dolžnost države je izdelati okvirne zakone, ki stavijo minimalne zahteve, katere zahteva občina, v katere imenu ima deloviti država. Na podlagi teh si potem narodi svobodno in avtonomno izdelujejo višje, maksimalne načrte po svojih potrebah. Država ima ščititi pravo manjšin, ravnopravnost narodov in konfesij; kjer so narodi prešibki, tam ima ona zagotoviti tudi materialno stanje kake obkrožnostne naprave, ne da bi pri tem kršila pravice narodov.

Ta princip ne velja samo za predloženi del šolskega zakona, temveč za celokupen šolski zakon in za vsa naša upravo.

Zgodovina nas uči in nam jasno kaže, da tega pri nas ni mogoče doseči drugače, nego da država prizna narodno lastno državno pravno tvorbo, v katere okviru se bodo upravljali narodi sami. Federacija more vrniti državi zopet neno vzvišeno silo nazaj, edino ona more izbrisati vse krivice, ki so jih nenemški narodi prestali vkljub narodnostnim določbam drž. osn. in sed. drž. okvirnih zakonov.

Rodilo se je v nas prepričanje, da nam edino teritorialna združitev in edino teritorialna jezikovna meja zagotovi narodno eksistenco in enakopravnost — če se prizna naš troimeni narod kot državotvorno avtonomno telo v okviru monarhiije.

Svoičas se je razpravljal o šolskem zakonu v državni zbornici na podlagi teorije narodne ravnopravnosti, sedaj se lahko na podlagi 49letne prakse; to, kar nam je v slutnji kazala tedaj teorija, nam jasno kaže dosedanja praksa, ki je uničila tedanjo teorijo narodne enakopravnosti.

Državna misel je pa trpela pri tem! In kdor hoče dvigniti in okrepiti državno misel in ji priboriti vso avtoriteto, ki ji gre, ta mora z vso odločnostjo nastopiti proti narodnemu nasilju in krivicam in se z vso silo oprijeti ideje narodne in šolske avtonomije.

In § 8. predložene zakonske predloge je prvi, ki zahteva take ureditve!

Prihajam k poglavju o zasebnih učiteljskih, ki jih tudi vsebuje ta zakonska predloga.*

Principialno je učiteljstvo proti zasebnim izobraževališčem učiteljstvu, kar smo omenili že v začetku razprave. Kakor za srednješolsko učiteljstvo, tako naj tudi za ljudskošolsko učiteljstvo odpadejo taka diletantstva izobraževališča.

V našem — tu še nepribočenem — reformiranem načrtu državnega ljudskošolskega zakona se glasi § 68. in 69.: »Ne dovoljuje se ustanavljati zasebne zavode za izobrazbo učitelstva.«

§ 40. pa daje posebne pomisleke z ozirom na posledice, ki jih bo imel v praksi.

Leži za nas v tem § pravzaprav veliko pri-znanje, da določbe o »pravnih razmerah učitelstva« spadajo tudi v ta zakon, če se ga že izvažame iz celotnega državnega ljudskošolskega zakona. Ker ta določba sama spada pravzaprav v zgoraj citirani oddelek. Država si je hotela pridržati s tem § zelo nemoderen bič, s katerim bi v vsakem slučaju priznala učiteljstvo.

Kake že posledice ima lahko ta določba z ozirom na zlorabo, bi lahko že sedaj navedeli in bi se več slučajev; kako se prikaže učiteljstvu s te vrste utemeljevanjem disciplinarnega postopanja petletnice in kako se jih ne dopušča k usposobljenostnemu izpitu z utemeljevanjem »ker nimajo zadostnih učnih uspehov«, samo da se jim ome- mogoči definitivno nameščenje in se jih prikrajša na zaslužku.

Dokler ni splošne javne kvalifikacije, dokler ni prost zagovor tudi učiteljstvu v ped.-did. zadevah, dokler ni službene pragmatike in disciplinarnega reda, ki bo odgovarjal modernim nazorom o dolžnostih in pravicah — toliko časa mora biti taka določba povsod nemogoča in se jo mora črtati!

Iz tega je razvidno, v kako ozki in tesni zvezi in stiku je ves ta zakonski načrt z oddekom o »pravnih razmerah učitelstva«, zato mora biti tudi zakon o predloženih poglavjih, brez oddelka o pravnih razmerah učitelstva, tudi nemogoč.

§ 41. ima tudi mnogo pomislekov, zoper izpise šolskih voditeljev.

Proti voditeljskem izpitu govori že prej navedeni oddelek »Proti izpitom«, na katerega se tu posebej sklicujemo.

Potreba se je ozreti tudi na dejanske razme-re! Lahko da šola z ozirom na vodstvo v §§ iz-gleda na zunan najboljša, da izgleda v aktih naj-popolnejša, io pa v notranosti z ozirom na pouk, t. i. bistvo šole, razpada in uničuje črv birokratizma in avtokratizma. V občevarju in postopanju s podrejenim učiteljstvom ter navaianju istega k de-lavnosti in uspehom pri pouku — po teh zmoglo-stih je ocenjevati sposobnost šolskega voditelja; tega se pa potem izpita ne odpravi!

Ta novoizrasla določba § 41. je nekako pri-znanje s strani vlade, da v splošnem voditelji šol ne odgovarjajo; v čem, to bi nam pokazalo šele navodilo za te izpise. Ali v premelem znanju zakon- niti šolskih določb in uradovanja, ali v premelem umevanju uvaianja podrejenega učiteljstva v samo-stojno vodstvo šole?

V obeh slučajih pa se ne da lečiti te rane z izpitom! V prvem slučaju je treba več pouka o šolski organizaciji, šolski zakonodaji in šolski upravi že na učiteljskih: na drugi strani je pa potreba

* B. Zasebna učiteljska, § 24. do § 30. nove zakonske predloge je iz principalnega stališča ne-obvarovan tudi v prilogi »Učit. Tov.« z dne 26. julija 1918.

* Primerjaj določila »Učiteljske službene pragmatike« za drž. uradnike iz l. 1917.

več tozadevnega ozira pri usposobljenostnem iz-pitu. V drugem slučaju je potreba tudi več pozor-nosti mlajšemu učiteljstvu s strani šolskih vodite-lev v praktičnem uvaianju k sposobnosti za samo-stojno vodstvo šole v administrativnem in pedagoško-didaktičnem oziru, pri konferencah in vsak trenotek pri občevarju in pri pouku.

Bati se pa je, da bi taki izpiti še pospešili bi-rokratizem! Poseci je torej v sistem sam, da se od-strani okostenelost iz šolstva. Oprijeti se moramo nazora, da naj se šolski nadzorniki oproste admi-nistrativnih poslov in se jim da je pedagoško-di-daktičsko nadzorstvo, da se uvede avtonomijo učitelstva v ped.-did. oziru, avtonomijo šolske or-ganizacije sploh in se na ta način da večjo prožnost učiteljskim konferenca, ker le to so moderna sredstva proti škodljivemu birokratizmu in okoste-nosti, nasproti kateri stoji visoka strokovna in pedagoška izobrazbenost učiteljstva, ki bo nedo-sopna birokratizmu.

§ 47. je zadnja točka proti kateri je nastopiti. Zadnji odstavek, »otvoritev zasebnih nadalje-valno izobraževalnih tečajev za učitelje je dopust-na le z dovoljenjem deželne šolske oblasti« — le, če je pravilno tolmačen, zelo ozkočen.

Če bi hotela učiteljska društva otvoriti izobra-ževalne tečaje za učiteljstvo, bi torej morala prositi za dovoljenje deželno šolsko oblast. In »Zveze« učiteljskih društev?

To je vsekakor omejevanje društvene svobo-de in le v tem oziru ta določba protizakonita. Tudi ni potreba državne kontrole pri nadaljni izobrazbi učiteljstva, ne pri zasebnih in ne pri javni — društveni! V tem oziru je ta določba tudi zelo reak-cionarna.

S tem so glavna načelna nasprotja izčrpana, formalne spremembe pri drugih določilih so nepo-trebne, ker je v načelnem oziru našim nazorom ta zakon nasproten in zaradi tega nevsprejemljiv.

Pravzaprav je državi priznati, da če je pričela reformo šolstva pri učiteljskih izobraževališčih, je pričela pri najvažnejši točki, ker bo šolstvo reformirano — če bo učiteljstvo reformirano. S tem je priznala država vnovič, da je učiteljstvo glavni faktor šolstva. Vendar ni to pravo reševanje šolske reforme, ker ne rešuje celotnega šolstva, posebno še, ker pušča celo s tem delnim vorašanjem tesno zvezana vprašanja in nemo, t. i. pravno raz-merje učiteljstva in gnotno vprašanje, ki je temelj vsekake bodoče reforme šolstva.

V teh letih nas le čas tudi uči in smo spoznali, ker je imela centralistična država šolstvo v rokah, — da nismo dobili tistega razvoja, kakor smo ga hoteli in bi ga lahko dobili; bili so osnovni zakoni in šolski zakon zaradi centralističnega sistema na-rodnom krivični.

Narodna ideja se je vkljub temu razvila in je napredovala v posameznih narodih, z njo je pa ra-sla tudi zavest državne ideje. In danes so se na-rodi zavedli, da so državotvorno telo; prišel je oni moment, ko je zavest državne ideje v njih večja nego je bila kdaj prej. V trdni in močni državni ideji vidijo svojo reštev, ker vidijo v njej svobodo narodov.

Hočemo to idejo pomlajeno in oživljeno in ta ideji vidijo svojo rešitev, ker vidijo v njej svobodo one krivice, ki smo jih v začetku s številkami do-kazali: ko si bomo sami urejevali svoje šolstvo in bomo odpravili krivice.

Srce vsega šolstva so učiteljska, zato je v prvi vrsti ne po teh modernih načelih preurediti. Preuredbe in reforme pa je potrebno vse šolstvo, ker če primerjamo uspehe ljudske šole s temi v Nemčiji, na Danskem, Švedskem, Norveškem itd. nam bo jasno, da smo v Avstriji še jako daleč za-ostali.

V tem smislu naj se pozove vlado, da vsaj do drugega leta, ko bo obhajal državni šolski zakon svojo 50letnico, predloži avstrijskim narodom celo-ten nov načrt vse šolske zakonodaje, ki bo odgo-varjal temeljnim principom in načelom moderne šole, ki bo zadostil glavnim načelom, ki jih je iz-vojevala sedanja vojna, demokratizaciji in sociali-zaciji šolstva ter ravnopravnosti narodnosti. Poti, ki so se oddaljila od prvotne namere, ki jo je imel zakon, je potreba obrniti zopet v pravo smer, jih poglobiti še z modernejšimi načeli, ki so se pisala s krvjo sedanje vojne. Odpraviti je treba moreči centralizem tudi iz šolstva, ker se je izkazal nasil- nim in krivičnim in ga je nadomestiti z ravnopra-vnostjo in samoupravo narodnosti v šoli. Na teh na-čelih bo kulturni napredek temelj bodočega miru.

Moderna reforma učiteljske izobrazbe.

S samimi očitki pa še ne reformiramo šole. Prepričani smo, da se bo šolstvo razvijalo in da nas konsekvantna izvedba modernih načel šolske or-ganizacije mora končno privedi do popolne sociali-zacije šolstva.

Z reformo našega državnega ljudskošolskega zakona se le tudi počela že »Zveza slovenskega učiteljskega društva v Avstriji«. Na Dunaju je na zborovanju delegatov sprejela leta 1913. načrt sromenjenega državnega ljudskošolskega zakona, ki odgovarja modernim nazorom bodoče vzgoje in izobrazbe.

Pozabiti ne smemo, da je bil ta načrt izdelan pred vojno. Tedaj se nam je zdelo še marsikaj ne-izvedljivo, pred čemer danes stojimo kot fakt, ki se nam uresniči danes ali jutri: **to je naša narodno državna samouprava!** Zato je potreba vse točke in besedilo, ki navaša še deželno zakonodajo, iz-premeniti in ustaviti mesto nje »narodno-avtonom-no zakonodajo.« To je prvo načelo za nas, na ka-terem mora temeljiti vsak bodoči šolski zakon.

V naslednjem podajemo načrt zakona, kakor ga je sprejela »Zveza slovenskega učitelstva v Avstriji«, katerega naj bi predložili poslanci vladi in se glasi:

III. Izobrazba učiteljev in usposob-ljenost za učiteljsko službo.

§ 26. Splošna izobrazba, ki je potrebna za učiteljsko službo na ljudskih in meščanskih šolah mora biti enaka izobrazbi popolne srednje šole (gimnazije, realke, reformirane srednje šole). V posebnih kurzih se mora skrbeti zato, da tudi ab-solventi strokovnih in ženskih srednjih šol svoje znanje lahko dopolnijo na mero, ki je potrebna za strokovno učiteljsko izobrazbo.

§ 27. Strokovno pedagoško izobrazbo podelju-jejo bodočim učiteljem in učiteljicam dveletne ko-edukcijske pedagoške visoke šole z lastno samo-upravo, svobodo učenja, knjižnico in znanstvenimi zavodi. Razen zgodovine, pedagogike in filozofije se razlaga tu podrobno in temeljito o vseh smereh telesne in duševne vzgoje, o psihologiji, pedops-hologiji in pedopatologiji, splošni pedagogiki in didaktiki posameznih predmetov, o temeljnih bioloških vednostih, pravnihških in narodnogospodarskih, sled-nič o šolski organizaciji, zakonodaji in šolski upravi.

§ 28. V svrhu praktične izobrazbe kandidatov in kandidatk so pedagoške visoke šole združene z vadicami, kolikor mogoče raznih kategorij z ne-

izbranimi učenci obojega spola, na katerih delujejo samo priznani učitelji in kjer je omogočeno delati tudi poizkuse z novimi učnimi metodami; razen te-ga se vrše redne hospitacije in poizkusi kandida-tov na šolah raznih tipov.

§ 29. Telesni vzgoji na pedagoških visokih šo-lah je posvečati posebno skrb: pod vodstvom iz-kušanih strokovnjakov naj se v letnih in zimskih telovadnicah, na igrališčih itd. goje vse stroke te-lesne vzgoje, telovadba, igre, plavanje, kopanje, drsanje, veslanje in izprehodi.

§ 30. Učitelji na pedagoških visokih šolah so le priznani strokovnjaki z akademsko izobrazbo, z doktoratom filozofije oziroma medicine in prava, ki poznajo ljudsko in srednjo šolo iz lastne prakse in ki so tudi literarno delavni.

§ 31. Za izobrazbo učiteljstva meščanskih šol je osnovati razen dveletne pedagoške visoke šole še letne kurze pri filozofični fakulteti na univerzi, na tehnikah ali akademiji umetnosti.

§ 32. Kandidatke učiteljstva ročnih del in »pe-stunije« šolskih vrtec in podobnih se izobrazujejo v samostojnih kurzih, ki so združeni s pedagoško visoko šolo.

§ 33. Pedagoške visoke šole je ustanoviti le na kraju univerze, tehnike in v velikih provincialnih mestih. Pedagoške visoke šole na kraju univerz tvorijo samostojno šolsko fakulteto, ki je pridelje-na univerzi.

§ 34. Podrobna določila o organizaciji učiteljske izobrazbe izda »deželna« zakonodaja.

§ 35. Po končanih študijah na pedagoški visoki šoli (na šolski fakulteti), napravilo kandidati skuš-njo »učiteljske« usposobljenosti pred posebno iz-praševalno komisijo, ki je izvoljena iz učiteljev pe-dagoške visoke šole.

§ 36. Izpričevala o učiteljski usposobljenosti (§ 35.) upravičujejo kandidata, da more biti začasno nastavljen za učitelja (učiteljico).

§ 37. Če deluje učitelj (učiteljica), ki je po (§ 36.) začasno nastavljen(a) v šolski službi, povoljno vsaj dve šolski leti, mora biti v šolski službi defi-nitivno nastavljen(a).

§ 38. Če se kdo definitivno nastavi za strokov-nega učitelja (učiteljico) na meščanski šoli, se mo-ra izkazati s posebnim izpričevalom o »učiteljski« usposobljenosti, ki ga je mogoče dobiti s posebno skušnjo za meščanske šole.

§ 39. K skušnji o usposobljenosti za meščanske šole se morejo prijaviti le kandidati (kandidate), ki so najmanj tri polna šolska leta delovali povoli-no v šolski službi na ljudskih šolah.

§ 40. Izpraševalno komisijo za kandidate me-ščanskih šol je sestaviti pri oni pedagoški visoki šoli, na kateri so kurzi za izobrazbo učiteljstva meščanskih šol (§ 31.). Za člane teh izpraševalnih komisij je poklicati učitelje pedagoških visokih šol kot docente kurzov za izobrazbo učiteljstva me-ščanskih šol (§ 31.).

§ 41. Učiteljski kandidati, ki po usposobljenosti skušnji (§ 35.) ali po usposobljenosti skušnji za meščanske šole (§ 38.) pet let niso služili na kaki šoli »s pravico javnosti«, so lahko namešteni v šolski službi samo tedaj, če napravio skušnjo na-novo.

§ 42. Podrobna določila o učiteljskih skušnjah in o njih oragnizaciji izda »deželna« zakonodaja.

IV. O nadaljni izobrazbi učiteljstva

§ 43. Nadaljni pedagoški in znanstveni iz-obrazbi učiteljstva služijo strokovni pedagoški časopisi, knjižnice in muzeji, konference in kurzi, znanstvena potovanja.

Znanstvenim pedagoškim časopisom, ki jih iz-dajajo učiteljske družbe ali druge korporacije, se zagotovi primerna podpora iz državnih sredstev.

§ 44. Vsaka ljudska in meščanska šola ima svojo priročno učiteljsko knjižnico.*

V vsakem šolskem okraju je ustanoviti okraj-ne učiteljske knjižnice in okrajni pedagoški muzej, katerih uprava se izroči komisiji, ki jo izvoli okraj-na učiteljska konferenca.

V vsaki »deželi« se osnuje »deželna« znan-stvena knjižnica in pedagoški muzej za potrebo učiteljstva ljudskih in meščanskih šol.

V »deželah«, kjer so že morda bile osnovane velike pedagoške knjižnice in muzeji od države ali od drugih korporacij, se njih dojevanje podpira z rednimi državnimi in »deželnimi« subvencijami.

§ 45. V vsakem šolskem okraju se vsaj enkrat na leto vrše konference vsega učiteljstva ljudskih in meščanskih šol v okraju, v prisotnosti zastopnikov krajevnih in okrajnih šolskih svetov in zastopnikov pomembnih kulturnih, gospodarskih narodnih orga-nizacij prebivalstva v okraju. Naloga teh konfere-nc je, posvetovati se o stanju narodnega šolstva v okraju in iskati potov za njega nadaljni razvoj in napredek, ozirajoč se na lokalne potrebe, gospodar-ske, kulturne in družabne razmere sploh. Razen teh mešanih konfere-nc se vrše vsaj enkrat na leto okrajne konference učiteljstva ljudskih in »okrai-nega sveta« učiteljstva meščanskih šol.

§ 46. V vsaki »deželi« se vrše vsaj enkrat v treh letih deželne konference enako, kakor okrajne konference (§ 45.).

Naloga teh konfere-nc je, posvetovanje in skle-pane v sredstvih za povzdigo šolstva v »deželi« sploh, posebno pa ureditev učnih načrtov, šolskega in učnega reda v meah zakonov, odobritev učnih knjiž, stavljanje predlogov na zakonito ureditev vseh stvari, ki se tičejo narodnega šolstva.

Podrobna določila o tem, kako se vrše »de-želne« in okrajne konference, izda »deželna« za-konodaja.

§ 47. V svrhu nadaljne izobrazbe učiteljstva se vrše od časa do časa posebni kurzi na visokih šolah.

O p o m b a: Besedilo v » » je potrebno izpre-membe.

Seveda bi bilo potreba tudi o tem zakonu še govoriti in bi ga morale avtonomne zakonodaje v nekaterih točkah dopolniti. Podrobneje bi se mo-ralo označiti stališče do kmetijstva pri narodnem gospodarstvu, kakor tudi pouk iz glasbe (petje in en instrument), risanje in nekaterih praktičnih rel. obl. predmetih.

Odločilo pa vztrajamo pri reformi celotnega šolstva, zato odklanjamo vsak delni načrt. Tekom desetletij so se pokazali nedostatki in napake in na te se je v prvi vrsti ozirati. Dasi tudi tu prina-samo samo delen načrt zakona, ki je del celot-no izdelanega zakona, a čakamo, da vlada pred-loži celoten zakon.

Tudi je preobširna obravnavala! Načrt je izde-lan in morda bo drugo leto ob 50-letnici državnega ljudskošolskega zakona primernejša prilika govo-riti o celotnem, modernem državnem šolskem za-konu.

* O organizaciji učiteljskih knjižnic glej t. z. oddelek v »Popotniku« štev. 4 — 1918. v razpra-vi »Vladni zakonski načrt o izpremembi učiteljske izobrazbe«.